

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО**

Факультет філології й журналістики
імені Михайла Стельмаха

Кафедра української мови

ДИПЛОМНА РОБОТА

з української мови на тему:

**«Мовні засоби творення образу матері у ліриці
Бориса Олійника»**

Студентки 4 курсу групи БУ
Галузі знань 0203 Гуманітарні науки
Напряму підготовки 6.020303 Філологія*.
Українська мова і література
Ступеня вищої освіти бакалавра
Гульчак Юлії Сергіївни

Використання чужих ідей,
результатів і текстів мають
посилання на відповідне джерело

Науковий керівник: канд. філол.
наук, доцент Кухар Н. І.

(підпис)

(ініціали, прізвище)

Розширена шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Голова комісії _____

(підпис)

(ініціали, прізвище)

Члени комісії _____

(підпис)

(ініціали, прізвище)

(підпис)

(ініціали, прізвище)

(підпис)

(ініціали, прізвище)

м. Вінниця – 2019 рік

Анотація

Гульчак Ю. С.

Мовні засоби творення образу матері у ліриці Бориса Олійника: дипломна робота на здобуття ступеня вищої освіти бакалавра. Вінниця, 2019.

Художній образ – одна з найбільш багатогранних і складних естетичних категорій, яка є об'єктом аналізу низки гуманітарних наукових дисциплін; при цьому в кожному випадку змінюється ракурс розгляду, розуміння і витлумачення цієї категорії. Образ матері в мистецтві особливий, феномен материнства – один із найголовніших в українській літературі. Мета дослідження – характеристика мовних засобів творення образу матері у ліриці Б. Олійника.

Матеріалом дослідження стали поетичні збірки Б. Олійника «Вибір» (1965), «Коло» (1968), «Стою на землі» (1973), «Заклинання вогню» (1978), «Сива ластівка» (1979), а саме створення 400 карток із художнім матеріалом.

У першому розділі визначено поняття художнього образу та концепту, обґрунтовано особливості мовної репрезентації образу матері в українській літературі, схарактеризована мова творів Бориса Олійника. Другий розділ містить аналіз мовних засобів творення образу матері у ліриці Б. Олійника: епітетів, метафор, слів-символів; описано психолінгвістичний експеримент.

Ключові слова: *художній образ, концепт, образ матері, мовні засоби, епітет, метафора, слова-символи, психолінгвістичний експеримент.*

Summary

Gulchak J. S.

Linguistic means of creating a mother's image in Boris Oliynyk's lyric: graduation work for obtaining a bachelor's degree. Vinnytsya, 2019.

Artistic image – one of the most versatile and complex aesthetic categories, which is the subject of analysis of a number of humanities scientific disciplines; with each case the angle of consideration, understanding and interpretation of this category changes. The image of the mother in art is special, the phenomenon of motherhood - one of the most important in Ukrainian literature. The purpose of the research is the characterization of linguistic means of creating the image of the mother in the poetry of B. Oliynyk.

The material of the research was the poetic collections of B. Oliynyk's Choices (1965), Kolo (1968), «Standing on the Ground» (1973), «Spells of Fire» (1978), «Siva Swallow» (1979), namely creation 400 cards with artistic material.

The first section defines the concept of artistic image and concept, substantiates the peculiarities of the linguistic representation of the image of the mother in Ukrainian literature, and describes the language of Boris Oliynyk's works. The second section contains an analysis of linguistic means of creating the image of a mother in B. Oliynyk's lyric: epithets, metaphors, word-symbols; Psycholinguistic experiment is described.

Key words: *artistic image, concept, mother image, language means, epithet, metaphor, word-symbols, psycholinguistic experiment.*

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1 АСПЕКТИ АНАЛІЗУ ХУДОЖНЬОГО ОБРАЗУ	8
1.1. Художній образ як об’єкт лінгвістичного аналізу	8
1.2. Кореляція понять «концепт» і «художній образ» у сучасному мовознавстві	18
1.3. Особливості мовної репрезентації образу матері в українській літературі.....	25
1.4. Поетична мова Бориса Олійника.....	33
РОЗДІЛ 2 ЛІНГВОПОЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОБРАЗУ МАТЕРІ В ТВОРАХ БОРИСА ОЛІЙНИКА.....	40
2.1. Епітет як засіб створення образу матері у поезії Б. Олійника	40
2.2. Метафорична характеристика образу матері	46
2.3. Слова – символи як засіб створення образу матері.....	51
2.4. Результати психолінгвістичного експерименту	57
ВИСНОВКИ.....	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	64
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	69

ВСТУП

Художній образ – одна з найбільш багатогранних і складних естетичних категорій, яка використовується в багатьох гуманітарних наукових дисциплінах; при цьому в кожному випадку змінюється ракурс розгляду, розуміння і витлумачення цієї категорії. Насамперед, образність – це основна характеристика художнього твору. Художні образи передають читачеві те особливе бачення світу, яке міститься в тексті, притаманне ліричному героєві, автору або його персонажу і характеризує їх. Тому образи відіграють дуже важливу роль в розробці ідей і тем твору. Художній образ досліджували А. Ткаченко, В. Белінський, В. Виноградов, Г. Гегель, О. Потебня, О. Ахманова, І. Роднянська, О. Бондарук, К. Гнатенко, Л. Димитренко та ін.

Образ матері в мистецтві особливий. Феномен материнства – один із найголовніших в українській літературі. Одвічно людство зверталось і звертається в піснях і молитвах, віршах і поемах до своєї берегині – до матері, уславлюючи її благословенне ім'я. Любов до слова, до рідної землі дається нам у дитинстві через колискові пісні, які співає нам мати та турботу й ласку, яку вона нам дає.

Значна частина творчості Б. Олійника присвячена образу матері, що є близьким усім читачам, нікого не залишає байдужим почуття щирої синівської любові та вдячності.

Лінгвістичну природу образу матері в ліриці Б. Олійника досліджували: Ж. Марфіна (міфопоетика слова-образу мати у поезії Б. Олійника), Л. Пустовіт (поетичний словник поета), М. Ільницький (особливості поетики), О. Сизоненко (слова-символи у змалюванні образу матері у ліриці Б. Олійника), Р. Сивокінь (творчий світ письменника).

Актуальність роботи обумовлена необхідністю детальнішого дослідження засобів творення образу матері в ліриці Бориса Олійника, комплексного вирішення проблеми художнього образу, розробки його типології на основі лінгвопоетичного аналізу.

Метою роботи є характеристика мовних засобів творення образу матері у ліриці Б. Олійника.

Для досягнення поставленої мети вирішено такі **завдання**:

- 1) визначено і схарактеризовано поняття «художній образ»;
- 2) досліджено категорію концепт і її взаємозв'язок із категорією художнього образу;
- 3) проаналізовано особливості втілення образу матері в українській літературі;
- 4) схарактеризовано особливості мовної тканини лірики Б. Олійника;
- 5) досліджено засоби творення образу матері в поезії Б. Олійника;
- 6) проведено психолінгвістичний експеримент.

Об'єктом дослідження є художній образ матері у ліриці Б. Олійника.

Предметом є мовні засоби творення образу матері в ліриці Б. Олійника.

Матеріалом дослідження стали поетичні збірки Б. Олійника «Вибір» (1965), «Коло» (1968), «Стою на землі» (1973), «Заклинання вогню» (1978), «Сива ластівка» (1979) (укладено 400 карток із художнім матеріалом).

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше проведено багатовекторне дослідження образу матері у ліриці Б. Олійника на матеріалі текстів із використанням методології лінгвопоетичного аналізу. Уперше проведено багатоаспектний аналіз мовних засобів творення образу матері у ліриці Б. Олійника.

Достовірність отриманих результатів і зроблених висновків обумовлена обсягом проаналізованого матеріалу, а також застосуванням таких **методів** дослідження: методу компонентного аналізу, методу мовностилістичного аналізу, описового методу, класифікаційного методу, методу порівняльного аналізу, методу групування, контекстологічного аналізу значень мовних одиниць.

Теоретичне значення роботи полягає в подальшій розробці питань створення та сприйняття художнього образу. Дипломне дослідження робить

певний внесок у виявлення і систематизацію основних засобів творення образу матері у ліриці Б. Олійника.

Практична цінність роботи полягає в можливості використання матеріалів у лекційних курсах з сучасної української літературної мови (розділи «Лексикологія», «Стилістика»), при написанні курсових, дипломних робіт.

Апробація дипломної роботи. Основні результати дослідження викладено у збірниках наукових праць «Філологічні студії» і «Методичний пошук».

Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаних джерел.

У вступі вмотивовано вибір об'єкта дослідження, вказано його предмет, сформульована мета і завдання дослідження, обґрунтовано актуальність обраної теми, її теоретичне і практичне значення, окреслено методи і прийоми дослідження матеріалу, визначено ступінь новизни роботи.

У першому розділі схарактеризовано поняття художнього образу та концепту, обґрунтовано особливості мовної репрезентації образу матері в українській літературі, проаналізована мова творів Бориса Олійника.

Другий розділ містить аналіз мовних засобів творення образу матері у ліриці Б. Олійника: епітетів, метафор, слів–символів; описано психолінгвістичний експеримент.

Список використаних джерел містить 80 позицій.

РОЗДІЛ 1

АСПЕКТИ АНАЛІЗУ ХУДОЖНЬОГО ОБРАЗУ

1.1. Художній образ як об'єкт лінгвістичного аналізу

Поетика стає сферою, яка привертає увагу як літературознавців, так і лінгвістів. Поетичне мистецтво – це мислення в образах. Образ – найбільш важливий елемент літературного твору, він є осередком ідейно-естетичного змісту і словесної форми його втілення.

В Енциклопедії «Українська мова» образ тлумачиться як естетична категорія, яка характеризує особливий, притаманний мистецтву спосіб відтворення сформованого фантазією письменника уявного світу [72, с. 523].

За Академічним тлумачним словником української мови образ визначається як специфічна для літератури і мистецтва конкретно-чуттєва форма відображення дійсності; тип, узагальнений характер, створений письменником, митцем [9, с. 112].

У Словнику української мови за редакцією Б. Грінченка образ тлумачиться як специфічна для літератури і мистецтва конкретно-чуттєва форма відображення дійсності; зображення якого-небудь явища через інше, конкретніше, яскравіше за допомогою мовного звороту, переносного вживання слова і т. ін [20, с. 73].

Основне питання поетики Р. Якобсон визначає так: «Завдяки чому мовне повідомлення стає твором мистецтва» [67, с. 22]. Але якщо об'єктом поетики є не тільки художні структури, то головне питання полягає у з'ясуванні особливої ролі тих компонентів, які виконують мистецьку, естетичну (власне поетичну) функцію на загальнотекстуальному тлі, «освітлюючи», актуалізуючи інші компоненти, цілісний текст.

Предметом філологічної поетики є слово з урахуванням мовних та образно-композиційних чинників, без яких неможлива текстова структура.

Питання наслідування життя і його явищ художником через засоби мистецтва розглядав ще Аристотель [8, с. 18]. Термін «образ» отримує

широке літературознавче застосування після публікацій робіт Гегеля у XVIII ст.

Сучасна філософія трактує художній образ так:

1. Художній образ є формою художньої свідомості, яка забезпечує творче осмислення світу [60, с. 702].

2. Художній образ є думкою, утіленою в мистецтві. Він перетворює мистецтво на один із вищих виявів духовного освоєння життя людиною, зображаючи образи людей, речей, природу в різних формах мистецтва [73, с. 104].

Із філософської точки зору художній образ має наступні особливості: а) здатність перетворити чуттєві сторони естетичних явищ у феномен художньої культури, через що мистецтво набуває риси духовності [60, с. 702]; б) соціальний характер, оскільки фіксує суспільні відносини між автором і його середовищем, відображає особливості усталеного суспільного порядку; в) естетичний вплив на людину; г) історичну зумовленість, оскільки художній образ відповідає ідеалам свого часу; ґ) утілення визначеної мети й художнього задуму автора, яке безпосередньо становить ідейний і тематичний зміст художнього образу; д) суб'єктивність, оскільки художній образ втілює сукупність естетичних смаків, ідеалів, світогляду та соціально-класової позиції автора [8, с. 19].

У культурологічному словнику художній образ потрактовується як творчий процес, що віддзеркалює талант митця та зумовлює емоційний стан читача. Він формується на основі образно-сміслової ідеї автора й утілюється у знакових структурах, тому деякі дослідники розглядають його як мистецький спосіб фіксації творчих задумів автора засобами художньої мови.

Художній образ народжується в уяві письменника, втілюється в створюваному ним творі та відтворюється уявою того, хто сприймає мистецтво. На відміну від інших типів образів (наприклад, фотодокументального або абстрактно-геометричного), художній образ, відображаючи ті чи інші явища дійсності, одночасно несе в собі цілісно-

духовний зміст, в якому органічно злито емоційне й інтелектуальне ставлення художника до світу. Це дає підставу говорити про образну мову мистецтва, необхідну для того, щоб втілювати і передавати певні ціннісно-пізнавальні уявлення, естетичні ідеї та ідеали.

О. Бондарук стверджує, що художній образ є однією з основних підвалин художньої творчості; це спосіб представлення дійсності в мистецтві завдяки художньому осмисленню предметів світу. У художньому образі зосереджено індивідуальний спосіб сприйняття світу й художнє самовираження автора [8, с. 19].

В. Белінський досліджував питання народження художнього образу. Акт творчості, вважав він, заснований на «поетичному ясновидінні»: художник несподівано відчуває потребу творити, а потреба в свою чергу «приводить за собою ідею» і «поступово ця ідея прояснюється перед його очима, вбирається в живі образи». Також він критикував наївно-механічні уявлення, за якими літературні персонажі вигадано «шляхом «збирання» окремих рис, розсіяних в природі, оскільки всяка механічна дія – збирання окремих рис окремих людей – обмежувало б вільну міць творчості» [15, с. 62].

Значний внесок у вивчення художнього образу в літературознавстві зробив О. Потебня. На думку дослідника, художній образ є засобом вираження внутрішнього світу митця. Образ – багатозначний, не має постійного змісту, є символом, у який читач вклав свій суб'єктивний зміст. Згідно з концепцією О. Потебні, слово є окремим образом і окремим твором [15, с. 62].

У ХХ ст. в літературознавстві з'явилися два різних підходи щодо дослідження природи художнього образу. Дослідники першого напрямку (О. Ахманова, В. Виноградов, І. Роднянська) визначали художній образ у літературі як суто мовне явище, як властивість мови художніх творів, представники другого – П. Палієвський, М. Храпченко – трактували художній образ як більш складне явище – систему конкретно-чуттєвих

деталей, які втілюють зміст художнього твору, причому не тільки деталей зовнішньої, речової форми, але і внутрішньої, предметно-образотворчої і ритмічно виразної. Ми погоджуємось з думкою дослідників другого напрямку, тому що художній образ є складною структурою, у якій вміщено певні почуття, емоції та смислове навантаження.

О. Ситченко вважає, що «образ як результат процесу художнього відбиття представляє єдність емоційного й логічного аспектів, зумовлену об'єктивно-суб'єктивною природою художньої творчості й сприйняття, що визначається естетичним ідеалом митця і впливає на особистісне формування читача» [66, с. 9].

У сучасному літературознавстві під художнім образом розуміють відтворення явищ життя в конкретно-індивідуальній формі. Мета і призначення полягає у передачі загального через одиничне, не наслідуючи дійсності, а відтворюючи її [74, с. 254].

Дослідниця А. Ткаченко тлумачить художній образ як особливу форму естетичного освоєння світу, за якої зберігається його предметночуттєвий характер, цілісність, життєвість, конкретність, на відміну від наукового пізнання, що подається у формі абстрактних понять. Формою мислення у мистецтві виступає художній образ. Це основа будь-якого виду мистецтва, а спосіб творення художнього образу – головний критерій належності до різних видів мистецтва. Образи виникають у свідомості людей під впливом реальної дійсності, сприйнятої за допомогою органів чуття. Вони є копіями, відбитками дійсності. Образи зберігаються в пам'яті і можуть бути відтворені уявою. На основі образів пам'яті митець створює нову реальність – художній образ, який у свою чергу викликає у свідомості людей (слухачів, глядачів) низку уявних образів [70, с. 65].

У дослідженнях Катерини Гнатенко художній образ тлумачиться як одиниця художнього тексту, утілена в слові, яка через мовні засоби відображає загальні чи особливі властивості конкретного предмета. Дослідження підтвердили важливу роль слова у створенні художнього

образу, оскільки через слово адресат сприймає реальність, про яку оповідає автор, – поза межами слова образ не функціонує. Художній образ пов'язаний із вербальним досвідом адресата. Останній забезпечує розуміння інтенції адресанта, яка нерідко вербалізується через використання художніх засобів мови – метонімії, порівняння, звуконаслідування [15, с. 62].

Поетичний образ Л. Белехова пов'язує з якістю вираження ідеї, узагальненого змісту віршованого тексту та словесного поетичного образу як утілення образу, ідеї й змісту в мовленнєвій формі [4, с. 263].

Л. Димитренко трактує мовний образ як лексико-синтаксичний комплекс, що є результатом мовного втілення концептуальної тричасної структури (думкою про світ, концептом, який потребує образної актуалізації; сутністю, за посередництвом якої відбувається образне визначення думки; основою ототожнення) та об'єднання її елементів за правилами граматики на підставі ототожнення суперечливих у широкому розумінні сутностей [22, с. 34].

О. Філіпчик образ розглядає як двоаспектне явище, яке містить концептуальний і мовний плани існування.

П. Хаботнякова під мовним образом розуміє образи, виражені зафіксованими в словниках фразеологічними одиницями. Мовні образи утворюються завдяки мовній метафорі або мовній метонімії, що лягли в основу фразеологічних одиниць [76, с. 191].

Огляд сучасних досліджень проблеми образності дав змогу виділити такі риси мовного образу: образ – це ілюстрація, яка сприяє кращому сприйняттю інформації; це «відбиток» об'єктів навколишньої дійсності у мовленні людини; становить сигніфікат (узагальнено-образний понятійний зміст) мовного знаку; має асоціативно-перцептивну основу; конотативну забарвленість та емотивність; набуває символічного значення у мовній діяльності; це двостороння одиниця, що об'єднує в собі словесну та концептуальну сторони; це вербалізоване сприйняття навколишнього середовища [76, с. 192].

Мовленнєвий образ реалізується у тексті за допомогою лексичних одиниць, виражених контекстуальною метафорою, метонімією та іншими образними засобами. Основна його функція – описова. Образ розуміється як троп або фігура, що створюється завдяки ментальним операціям і реалізується у тексті [76, с. 193]. Багатий на асоціативні зв'язки, він несе додаткову, контекстуальну інформацію. Суть мовленнєвого образу полягає у різноманітності асоціацій, які він викликає. Під час декодування до уваги беруться словникові, контекстуальні значення, емоційне забарвлення та асоціативні зв'язки.

У ХХ ст. одним із провідних законів творення художніх образів визначається типізація людських характерів і явищ дійсності. Образ володіє наступними параметрами: предметністю; смисловою узагальненістю; структурою.

Літературознавці вважають, що художній образ є одиницею художнього тексту, утіленою в слові, яка через мовні засоби відображає загальні чи особливі властивості конкретного предмета. Літературознавчі дослідження М. Б. Лановика підтвердили важливу роль слова у створенні художнього образу, оскільки через слово адресат сприймає реальність, про яку оповідає автор, – поза межами слова образ не функціонує [44, с. 15].

Предметні образи різняться статичністю і описовістю. До них належать образи деталей, обставин. Сміслові образи поділяють на дві групи:

- 1) індивідуальні – створені талантом і уявою автора, вони відображають закономірності життя в певну епоху і в певному середовищі;
- 2) образи, що переростають межі своєї епохи і отримують загальнолюдське значення [74, с. 254].

Художній образ – це узагальнення елементів реальності, об'єктивованих у чуттєво-сприйманих формах, які створені за законами виду і жанру мистецтва, у певній індивідуально-творчій манері [74, с. 254].

Художній образ є результатом творчості письменника, який відбирає мовні засоби і структурує їх у тексті для вираження авторської думки.

Словами митець зображує картину життя. Отже, слова в художньому творі створюють глибокий сенс. Картини життя, які відтворено в художньому творі несуть в собі думки і почуття автора, котрі естетично значущі, звернені до почуттів читачів. Знання особливостей художнього образу допомагає читачеві зрозуміти й проаналізувати способи реалізації зображально-виражальних засобів. Завдяки цьому вони можуть побачити образ і зрозуміти думку автора. Зображально-виражальні засоби – стилістичні фігури, які надають літературним творам лексичну та емоційну виразність, своєрідність, унікальність і неповторність. Засоби художньої виразності допомагають письменникові створити образ, а читачеві зануритися у світ твору, розкрити авторський задум.

В. Виноградов зауважував, що «творчість письменника, його авторська особистість, герої, теми, ідеї та образи втілені в його мові і тільки в ній і через неї можуть бути досягнутими». Тому «дослідження стилю, поетики письменника, його світогляду, неможливі без ґрунтовного знання його мови» [12, с. 16].

Основними засобами творення образу є тропи (грец. Tropos – зворот) – слово або вираз, ужитий у переносному значенні [8, с. 234]. Тропи розкривають суть зображуваного предмета, явища, вони є засобом індивідуалізації персонажа, виявляють ставлення автора до зображуваного. Тропи надають мові образної виразності, емоційності. Аристотель вважав, що вміння створювати тропи є ознакою таланту письменника [42, с. 147].

У літературнознавстві виділяють такі різновиди тропів: епітет, порівняння, метафора, метонімія, іронія, сарказм, алегорія, символ, гіпербола, літота, перифраз. Найпростішими з них є епітети і порівняння.

Епітет (грец. Epitheton – прикладка) – це художнє означення, яке виділяє в зображуваному характерну ознаку чи рису і викликає певне ставлення до нього. Епітети виражаються прикметниками (*красива, сива*), прислівниками (*сумно, привітно*), дієприкметниками (*задиханий, знесилений, пожований, написаний*), дієприслівниками (*витріщивши, знаходячи*),

іменниками (*чарівниця-весна, Дніпро-Славутич*), числівниками: *«Це той перший, що розтинав І Нашу Україну»* (Т. Шевченко) [74, с. 97].

Порівняння (лат. Comparatio – зіставлення) – це троп, у якому один предмет, подія зіставляються з іншими, у яких ці особливості виявлені різко, яскраво [74, с. 112]. Порівняння можуть виконувати зображальну і емоційно-оціночну роль. Наприклад, *«Моя душа, немов черешня, // Понад снігами зацвіла»* (Д. Павличко); *«Красива і сива, як доля»* (Б. Олійник) [74, с. 98].

Метафора (грец. Metaphora – перенесення) – образний вислів, у якому ознаки одного предмета чи дії переносяться на інший за подібністю [74, с. 97]. Метафора є прихованим порівнянням, тому метафору завжди можна розгорнути у порівняння. Наприклад, *«Засвітив зорі, послав на травах тумани, і, на вуста поклавши палець, – ліг»* (П. Тичина); *«Мати сіяла сон під моїм під вікном, а вродив соняшник»* (Б. Олійник).

Видом метафори є персоніфікація (лат. Persona – особа і facere – робити) – надання предметам, явищам природи властивостей людини, олюднення. Іноді персоніфікацію називають уособленням (*«Підійшов вечір. Засвітив зорі»* (П. Тичина); *«Він пішов... На ворота схилилася пісня... Коли осінь вмирає на сивому-сизому вітрі, Ми старієм на рік за законами вічного права»* (Б. Олійник) [74, с. 98].

Алегорія (грец. Allegoria – іносказання) – образний вислів, у якому все має переносне значення [74, с. 21]. На алегоріях побудовані загадки і прислів'я: *пастух рогатий; доки сонце зійде, роса очі виїсть; прийде коза до воза.*

Символ (грец. Symbolon – знак) – умовний розпізнавальний знак, який полягає в заміні назви життєвого явища, предмета, поняття умовною назвою, знаком, який має щось спільне з ними. Наприклад: *весна – символ народження, гроза – символ небезпеки.* Деякі дослідники ототожнюють символ з алегорією. Символом називають заміну абстрактного або узагальнюючого поняття конкретним образом. В алегорії є порівняння, символічний образ абстрактний, умовний, має узагальнююче значення.

Символом може бути художня деталь, порівняння, метафора. Символічний, наприклад, образ камінного хреста з однойменної новели В. Стефаніка. Маючи узагальнююче значення, символічні образи використовуються у назвах творів («Вершники» Ю. Яновського, «Сонячні кларнети» П. Тичини) [74, с. 156].

Образ-символ споріднений із традиційними образами культури: символами й архетипами (з'являються у літературному контексті). Він виявляє іносказання складне, багатозначне. Образ-символ є визначенням не однієї речі, ідеї, явища, але цілої низки речей, спектру ідей, світу явищ. Художній образ прорізує всі плани буття і втілює у відносному абсолютне, у тимчасовому – вічне. Образ-символ є центром усіх смислів, звідки може відбуватися їх поступове розгортання.

Метонімія (грец. Metonymia – перейменування) – образний вислів, у якому назва одного предмета чи явища замінюється іншою на основі реального зв'язку між ними. Тому метонімію ніколи не можна розгорнути у порівняння («**Ми – із сіряків**» (Б. Олійник) [74, с. 158].

Синекдоха – це кількісна метонімія (грец. Synekdoche – переймання, співвіднесення), вид тропа, в основі якого кількісні відношення між предметами; образний вислів, заснований на кількісному зіставленні предметів, явищ, на заміні цілого частиною, множини однією («*І на оновленій землі // **Врага не буде, супостата // А буде син і буде мати***» (Т. Шевченко) [14, с. 234].

Перифраз (грец. Periphrasis від грец. Peri – навколо, phrazo – пояснюю, говорю) – образний вислів, у якому назва предмета чи явища замінюється описом його ознак. Перифраз використовується у розмовній мові, публіцистиці, художній літературі. Наприклад: *автор «Кобзаря», автор роману «Собор», батько історії, чорне золото* [14, с. 234].

Евфемізм (грец. Euphemismos – добре та phemi – кажу) – заміна грубих, брутальних або неприємних слів м'якшими, ввічливими: замість брехати – *говорити неправду, ухилятися від істини*, замість дурень – *нерозумний*;

Страшніш від огненних геєн голодна хіть зажерливих гієн
(Б. Олійник) [14, с. 233].

Іронія (грец. Εἰρωνεία – прихована насмішка) – це приховане, замасковане глузування. Т. Шевченко, щоб яскраво передати безправне становище у царській Росії, писав: *«Од молдованина до фінна / На всіх язиках все мовчить, / Бо благоденствує»* [14, с. 234].

Сарказм (грец. Sarkasmos – терзання) – зла іронія, дошкульну насмішка. Для сарказму властиве поєднання сміху зі злістю [14, с. 235].

Оксюморон – (грец. Οχυμορον – дотепно-безглузде від οχυς – гострий, μορος – безглуздий) – це образний вислів, у якому поєднуються ніби несумісні, протилежні за змістом, контрастні поняття (*бідний багач, солодка мука*) [14, с. 235].

Гіпербола (грец. Hyperbole – перебільшення) – образний вислів, який становить художнє перебільшення. О. Потебня писав, що гіпербола *«є наслідком якогось сп’яніння в почуттях, що перешкоджає бачити речі в їхніх звичайних розмірах»* (*височенний як дуб*); *«визбираю в жмуток силу»* (Б. Олійник) [14, с. 235].

Літота (грец. Litotes – простота) – надмірне поетичне применшення (*бабуся малесенька, ледве од землі видно* (Марко Вовчок) [14, с. 235].

Тропи використовуються для того, щоб підкреслити, виділити основну думку, щоб приховати небажані і непристойні думки, для збагачення мови, для орнаментальних прикрас і облагородження мови. У тропях виявляється творча індивідуальність автора. Ритори XVIII ст. вважали, що не можна зрозуміти ніякого автора, не знаючи його фігур і тропів.

Людська мова без тропів і фігур є протиприродною, це найяскравіші чинники вираження та функціонування художнього образу.

1.2. Кореляція понять «концепт» і «художній образ» у сучасному мовознавстві

Термін «концепт» починає активно вживатися в науковій літературі ще з середини ХХ ст., проте і сьогодні не існує єдності в його тлумаченні. Він є міжгалузевим поняттям, яке взаємодіє з цілою низкою наукових дисциплін, аспекти функціонування яких і визначають різне його бачення. Сучасні дослідники трактують концепт як одиницю мовознавства, лінгвокультурології, когнітології, філософії, літературознавства тощо.

Спроби дати чітке визначення лексеми «концепт» завжди пов'язані з проблемою його розмежування з такими спорідненими лексемами, як «поняття», «значення», «лексичне значення», «сема», «денотат» та ін., а також з'ясуванням співвідношень концепту з такими термінами, як «образ», «символ», «архетип», «міфологема».

Термін «концепт» є запозиченням із лат. *conceptus* – поняття, від *concipere* – «збирати, вбирати у себе; представляти себе; утворювати тощо». Префікс *con-*, що позначає спільну дію, об'єднання в ціле визначає філософський зміст концепту, який виник у працях П. Абеляра. Середньовічний філософ вважав концептом сукупність понять, пов'язування висловлень у єдину точку зору на той чи інший предмет за умови визначальної сили розуму [3, с. 38].

Хоча термін є новим у мовознавстві, є підстави говорити, що його формування та розробка тривали протягом усього часу розвитку філософської думки. З одного боку, підґрунтям для терміна є дослідження семантичної системи мови. Серед науковців, які займалися вивченням цієї проблеми виокремлюємо В. фон Гумбольдта, О. Потебню, К. Льюїса, В. Виноградова, Р. Карнапа, Б. Рассела, Н. Арутюнову.

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» (2003) за редакцією В. Бусела концепт пояснюється як «формулювання, загальне поняття, думка» [9, с. 146]; «Новітній філософський словник» (2003) містить таке визначення: «Концепт (лат. *conceptus* – понятие) – зміст поняття, його

сміслове наповнення в абстрагуванні від конкретно-мовної форми його вираження, що актуалізує відображену в понятті онтологічну складову цього поняття» [54, с. 157].

В «Академічному тлумачному словнику» термін концепт тлумачиться як формулювання, загальне поняття, думка.

У словнику «Языкознание. Большой энциклопедический словарь» тлумачення аналізованого терміна подається в енциклопедичній статті «Поняття» і трактується як «те ж, що і граматична чи семантична категорії, зазвичай не вищого рівня узагальнення, наприклад, поняття двоїни, поняття події, поняття неактуально теперішнього часу і т.ін.; у цьому значенні став часто вживатися термін «концепт». Далі подається роз'яснення: «Поняття (концепт) – явище того ж порядку, що і значення слова, але розглядається в дещо іншій системі зв'язків; значення – у системі мови, поняття – у системі логічних відношень і форм, що досліджуються як у мовознавстві, так і в логіці» [80, с. 374]. Тобто значення пов'язано зі знаком, одиницею мови.

Ширше визначення концепту, на нашу думку, подають автори видання «Краткий словарь когнитивных терминов», де концепт – «це термін, що служить для пояснення одиниць ментальних або психічних ресурсів нашої свідомості та тієї інформаційної структури, яка відбиває знання і досвід людини: оперативно-змістова одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи та мови мозку, всієї картини світу, відбитої в людській психіці» [41, с. 169].

З. Д. Попова і Й. А. Стернін у книзі «Когнітивна лінгвістика» дають своє визначення терміна концепт. «Концепт – це дискретне ментальне утворення, яке є базовою одиницею мисленневого коду людини, що володіє відносно впорядкованою внутрішньою структурою і є результатом пізнавальної (когнітивної) діяльності особистості і суспільства і яке несе комплексну, енциклопедичну інформацію про предмет та явище, що відображається, про інтерпретацію цієї інформації суспільною свідомістю і ставлення суспільної свідомості до цього явища чи предмету» [31, с. 34].

У цьому тлумаченні відсутні згадки про етнокультурну специфіку і ціннісну складову концепту, які, на думку авторів, є не обов'язковими. Адже є багато побутових концептів, яким не притаманна етнокультурна специфіка. Також часові і просторові концепти не володіють ціннісною складовою [31, с. 35-19].

На думку В. Голобородька, художній образ – це специфічна для літератури (і мистецтва взагалі) форма відображення дійсності. Він носить більш конкретний, як правило, визначений, усталений характер, а концепт – це узагальнення рівня свідомості. Натомість у визначенні символу як мовного знака, що спроможний відбивати архаїчний прошарок свідомості, ми виходимо з того, що «...і в плані вираження, і в плані змісту він завжди являє собою деякий текст» (Ю. Лотман). Категорія символу є специфічною абстрактною реальністю, яка втілюється в конкретному образі, що передає найскладніші логічні поняття – концепти. На основі вчення О. Потебні образ та концепт створюють змістову структуру символу. Первинне та вторинне значення символу взаємопов'язані і не витісняють одне одного. Символ зберігає парадигматичні зв'язки з одиницями лексичної системи тексту в обох своїх значеннях. Унаслідок цього виникає його багатозначність, коли враховується поява асоціацій як на рівні первинного, так і на рівні вторинного, символічного значень. Символи у співвідношенні з будь-яким концептом формують парадигму символів [16, с. 23].

За твердженням В. Колесова, концепт – це синтезуюче лінгвоментальне утворення, яке в методологічному плані прийшло на зміну уявленню (образу), поняттю і значенню і яке включає їх у себе в редукованому вигляді і є своєрідним «гіперонімом» до них [38, с. 203].

У літературознавстві слово «концепт» використовується зазвичай для конкретного аналізу художнього тексту, однак дослідники не завжди беруть до уваги своєрідність його змістового значення.

Різні підходи до визначення концепту, його параметрів та етапів формування слугували підставою для створення відповідних типологій концептів, що значною мірою зорієнтовані на мовні засоби їх репрезентації.

У процесі формування типології вербалізованих концептів виокремлено конкретно-чуттєвий образ, схему, поняття, прототип, пропозиціональну структуру, фрейм, сценарій, гештальт (М. Болдирєва). У типології О. Бабушкіна простежуються концепт-картинка, концепт-інсайт, концепт-сценарій, концепт-фрейм. М. Алефіренко пропонує розрізняти концепт-образ, концепт-схему, поняття (буденне), гештальт, фрейм, концепт-сценарій (скрипт). Жорсткої структури концепт не має. Його ядро складають конкретно образні характеристики. Абстрактні ознаки є похідними відносно останніх. Взаєморозташування цих ознак не має послідовності і є індивідуальним, оскільки залежить від умов формування концепту в кожній окремої людини [34, с. 24].

Концептуальна картина світу визначається як інформаційна система, що складається зі знань, уявлень, вірувань та є результатом пізнання людиною навколишнього світу, інтерпретації, позначення й утримання в свідомості його властивостей у вигляді певної сітки понять, структурованої як концептуальні сфери-локуси [25, с. 9]. Національна концептуальна картина світу відбивається у відповідній мовній картині світу.

У сучасній лінгвістиці поняття «словесний образ», «концепт» і «вербальний символ» розглядають то як різні елементи лінгвокультурної парадигми мовної картини світу, то як складові один одного, що іноді ускладнює розмежування цих понять як у науковому, так і в філологічному дискурсі. Так, О. Потебня досліджував символ у тісному зв'язку з образом. І символ, і образ вчений розглядає як такі, що частково відображають дійсність [25, с. 11], і в цьому аспекті символ і образ можна визначати як два рівнозначні засоби відображення дійсності. Однак у праці «Мысль и язык» мовознавець визначає образ як структурний елемент символу, його внутрішню смислову форму поряд із зовнішньою смисловою формою – словом, що і собі класифікує образ як структурну складову символу.

Коли О. Потебня говорить про образ як рівнозначний символу засіб відображення дійсності, то тут, очевидно, маємо справу з мовним образом як

вербальним вираженням відповідного ментального образу, а коли мовознавець визначає образ як складову символу, то йдеться, мабуть, про чуттєвий образ, який у структурі символу виділяють більшість дослідників.

Над співвідношенням образу і символу свого часу розмірковував І. Франко в трактаті «Із секретів поетичної творчості». Як зазначав учений, людина постійно перебуває у дії то свідомого, то несвідомого, другого Я і має окрему свідомість, пам'ять та інші прикмети, що становлять психічну особу. Саме друге Я здатне до символізування – властивості перетворення чогось в символ, тому ми часто бачимо символічні сни, що відповідають категорії явищ «афекти-чуття-пристрасті», із яких складається наше «духове» життя в межах свідомості [75, с. 49], де витворюються символічні образи, тобто образи з повсякденного життя, у яких вкладається певний зміст (прикладом може слугувати образ косаря як символ смерті у творах Т. Шевченка). Тому поняття «образ» і «символ» (символічний образ) перебувають у тісній взаємодії.

На відмінності між поняттями образ і концепт наголошує також Н. Таценко. Різниця між образом і концептом, на думку дослідниці «полягає по-перше, у тому, що образ – це прямий «відбиток» дійсності, який ми одержуємо в результаті чуттєвого сприйняття, а концепт – це узагальнений, абстрагований відбиток, опосередкований розумовою діяльністю», а по-друге, у тому, що «образ – це неподільне відображення цілісного, а концепт – це розчленоване відображення спеціального як частини загального, відображення характеристик сутності предмета» [69, с. 13].

Сучасні мовознавці не завжди чітко розмежовують поняття концепт, словесний символ і мовний образ. В. Жайворонок, наприклад, визначає концепт як форму поняття та його ідею, втілену в словесних образах буття [29, с. 274]. Словесний образ виступає лише втіленням, зовнішньою формою концепту.

Ми розглядаємо мовний образ, концепт і символ насамперед як елементи мовної та змістової картин світу. Відтак при визначенні

співвідношення між цими поняттями зважаємо на їх розташування у структурі відповідно мовної чи змістової картин світу. У зв'язку з таким баченням можемо переосмислити традиційне розуміння мовної картини світу в працях Л. Лисиченко, яка розглядає її на трьох рівнях: як «домовну картину світу» з основним поняттям концепту, «концептуальну картину світу», основною одиницею якої виступає поняття, та «мовну картину світу», де базовим є значення мовного знака. Якщо характеризувати домовну картину світу як таку, що «містить елементи образного мислення» (мислення образами), то тут відразу виникає асоціація з ментальним образом як «відображенням дійсності». Змістову (концептуальну) картину світу як таку, що «пов'язана з усіма знаннями про світ», доцільно співвіднести з концептом як психоментальним утворенням, що відбиває ці знання. У свою чергу мовна картина світу як засіб пояснення знань формується з окремих мовних образів, під якими розуміємо вербальні відповідники ментальних образів певних предметів, абстракцій чи явищ, що формуються на основі національних канонів і лексико-семантичних особливостей відповідної мовної системи. Мовний образ – це реалія чи абстракція, схоплена думкою і виражена мовою певного народу.

Основною одиницею мовної картини світу ми вважаємо словесний образ. Цікавим у цьому випадку залишається статус символу. Якщо під символом розуміти «предмет, образ або поняття, що виражає ідеальний (духовний) зміст у доповненні до свого конкретного значення» [29, с. 275], то в такому тлумаченні він більше співвідноситься з концептом і виступає складовою концептуальної картини. Однак при вужчому розумінні символу як знаку (символічна одиниця – мовна одиниця) його можна співвіднести з мовною картиною світу.

Установлення співвідношення між поняттями мовний образ, концепт і вербальний символ не обмежується їх віднесенням до різних структурних рівнів картини світу (хоча і тут виникають суперечності, як у випадку із понятійним віднесенням символу). Цікавим є також співставлення цих

понять за функціональним критерієм. Так, А. Григор'єв, аналізуючи суть поняття концепту з психолінгвістичної позиції, зазначає, що можна виділити «три моменти пізнавальних концептів»: гносеологічний, номіналістичний і концептуалістичний (за класифікацією С. Аскольдова), останній з яких визначається функцією заміщення [19, с. 142]. Суть цієї функції полягає в тому, що концепти як ментальні утворення заміщують у процесі мислення «невизначену множинність предметів» одного чи різних родів. О. Єлісеєва також вважає функцію заміщення важливою функцією символу при визначенні символічного наповнення концептів. Дослідниця зазначає, що призначення символу є не називання, а заміщення більш важливих і культурно значущих об'єктів чи моделей поведінки [27, с. 26].

Властива символу функція заміщення пов'язана з необхідністю зняття емоційного напруження людини у свідомій чи несвідомій формі. Ця функція дозволяє перенести в план психологічної свідомості те, що проявляється в підсвідомості. У цьому разі символ замінює почуття тому, що в людини виникає внутрішня потреба виразити їх якнайповніше саме за допомогою речових знаків і вчинків.

Отже, і концепт, і символ виконують тотожну функцію в процесах категоризації, що дозволяє віднести їх до понять одного рівня, але тоді виникає питання про те, чому більшість дослідників вважають символ компонентом концепту, його «символічною складовою».

Текстопороджувальну функцію в процесах художньої комунікації виконує також концепт, адже він є своєрідним «квантом знання», що може розгортатися в різних мовних одиницях. Тільки для концепту ця функція буде дещо відмінною. Так, комунікативна модель із включенням символу матиме такий вигляд: АВТОР → СИМВОЛ → ТЕКСТ → ЧИТАЧ (модель А. Попова), тоді як комунікативна модель із включенням концепту, на нашу думку, буде такою: КОНЦЕПТ → АВТОР → ТЕКСТ → ЧИТАЧ, адже концепт існує також поза свідомістю автора, в межах «колективного несвідомого», і певна його частина може бути вербалізована автором у текст,

який згодом сприймає читач. Символ же трансформується безпосередньо в текст завдяки своїй знаковій природі (конкретний образ утілюється в конкретний знак, тому символ у контексті завжди однозначний) [63, с. 57].

Співвідношення понять концепт, вербальний символ і мовний образ можна характеризувати в різних аспектах: за семантичним обсягом поняття, з погляду віднесеності до того чи іншого рівня у структурі мовної картини світу, за функціональним навантаженням тощо. Це співвідношення буде дещо модифікуватись, що пов'язано з особливим статусом цих понять, їх дефініційною розмитістю, функціонуванням як складних взаємопов'язаних категорій, однак в основному окреслюється певна основна лінія відтворення, згідно з якою концепт – це найзагальніша базова одиниця концептуальної картини світу, що знаходить втілення в основній, найзагальнішій одиниці мовної картини світу – словесному образі, тоді як вербальний символ є категорією як концептуальної (план змісту; образ), так і мовної картини світу (план вираження; знак).

1.3. Особливості мовної репрезентації образу матері в українській літературі

Як символ життя, родини, злагоди, щастя мати постає у багатьох етнокультурах. Українці глибоко шанували своїх матерів, які охороняли домашнє вогнище, народжували спадкоємців, створювали у сім'ї затишок. «Будучи елементом картини світу, відображеної в колективній та індивідуальній свідомості, концепт МАТИ в мові поезій передбачає як об'єктивну інформацію, знання, що існують у вигляді чуттєвих образів, так і ті, які ініційовані уявою письменника», – зазначає Ж. Колоїз [21, с. 459].

В українській лінгвокультурі образ матері охоплює ще дві семантичні сфери. Перша – мати Божа, Богородиця, яка породила Христа (її уславлюють епітети найсвятіша, праведна, благословенна, скорботна). Друга – рідна земля, природа, батьківщина.

Три смислові лінії поняття «матір» відображають лексикографічні джерела, зокрема: мати – жінка, що народжує дітей; мати – рідна земля, природа, батьківщина; мати – Матір Божа.

Кожну із цих ліній виражає певна низка епітетів, за кожним з яких – національна картина світу, відбиті в означуваності умови соціального й духовного життя народу. Перший епітетний ряд (мати – жінка, що народжує дітей) – найрозгалуженіший – охоплює різноаспектні характеристики: зовнішній вигляд (*чорнобрива, гарна, сива, смуглява, худа, висока, сухенька, змарніла*), вік (*молода, стара, древня*), риси характеру (*добра, недобра, побожна, правдива, чуйна, мила, ніжна, всещедра, сувора*), психологічний стан, психологічне сприйняття (*безпомічна, безталанна, безщасна, бідна, бідлашна, божевільна, блаженна, весела, всеблаженна, виснажена, втомлена, грішна, животворна, журлива, зажурена, заклопотана, заплакана, засмучена, згорьована, невсипуща, невтішна, нещасна, обезуміла, оніміла, печальна, покинута, праведна, сердечна, скорбна, скорботна, стомлена, стривожена, сумна, сумноока, сумночоло, турботлива, усміхнена, щаслива, блакитноока*). Навіть побіжний погляд виокремлює серед останньої низки епітетів сильне смислове ядро «страждання, заклопотаність». Саме такою постає мати на основі аналізу зразків української художньої літератури [1, с. 295].

Творчість Т. Шевченка – найпоказовіша серед усіх українських письменників. Яких тільки тем не торкався митець у своїх віршах. І про важке становище українського селянства, і про трагічну долю України, і про її історичне минуле. Тема материнства є найголовнішою у творчому доробку письменника.

Т. Шевченку вдалося у поезії глибоко і ніжно змалювати усю складність материнської душі, материнської долі. Особливо, якщо ця матір любить, охороняє, прагне кращого для своїх дітей, але не має змоги цього зробити.

Поет використовує яскраві епітети, які репрезентують образ матері (*І перед нею помолюся, мов перед образом **святим тієї** матері святої; Катерино, серце **моє!**; поклони **тяжкій** б'ючи; я каралась весь вік в **чужій** хаті; у нашій краї на землі нічого кращого немає, як **тая** мати **молодая** з своїм дитяточком малим [62].*

Ми бачимо, що найчастіше епітети виражені якісними прикметниками та займенниками.

Письменник не знав, що вони стерті. Ці метафори вже втратили свою образність (*земля задрижала*); образні загальнономвні метафори (*час біжить*); індивідуально-авторські образні метафори (*мама цвіте глечиками хмар*).

Також зустрічаємо такі метафори: *там матір добрую мою / Ще молодую у могилу / **Нужда та праця** положила* (ці слова означають, що мама багато працювала, щоб заробити гроші на життя, бідність вбивала людей та забирала усе, що вони мали); *пречистій ставила, молила, / Щоб доля добрая любила її дитину* (материнська молитва є найпотужнішим оберегом для дітей, кожна мати мріє про щасливе майбутнє своєї дитини).

У Шевченковій поезії спостерігаємо глибокий художній синтез фольклорних символікометафоричних уявлень. На цій основі вирости такі шедеври поетичної образності, які характеризують образ матері:

Ой тумане, тумане, –

***Мій латаний талане!** [62, с. 247];*

Затоплю недолю

Дрібними сльозами,

Затопчу неволю

Босими ногами! [62, с. 24].

Захоплюючись образом матері у творах Шевченка, Максим Рильський писав: «Такого полум'яного материнства не знайти, мабуть, ні в одного з поетів світу».

Поетеса використовує такі метафори: *любо ти спатимеш, поки не знатимеш, що то печаль; лихо не спить... / Леле, дитинонько!; сором хилитися / Долі коритися; мати доню колихала, / Колихаючи, співала: / «Ніч надходить, треба спати, / Коло тебе рідна мати»; ніч обгорнула біленькі хати, / Немов маленьких діточок мати [71, с. 240].*

Леся Українка у своїй колисковій оспівала безмежну материнську любов, яка оберігає життя кожної дитини.

Поетеса у своїх поезіях зображувала не тільки образ матері як символ України. Україну Л. Українка характеризує такими епітетами: *до тебе, Україно, наша бездоляная мати; доля жадана / До нашої рідної хати, / До тебе, моя ти Україно мила, кохана, / Моя безталанная мати!; хоч би була вона стара, сумна, змарніла, бідна, для сина вірного вона єдина, любя, рідна; хоч би була вона сліпа, каліка-недоріка, мов рана ятриться в ньому, любов його велика; мій занпащений, нещасний краю [71].*

Твори Андрія Малишка про матір, сповнені прекрасних почуттів до жінки, що випестила, викохала його, дала життєвий заповіт. Гімном материнської любові можна назвати вірш «Пісня про рушник», що увійшов до збірки «Серце моєї матері». Ліричний герой Малишкових творів згадує своє босоноге дитинство, турботливі материнські руки. Йому затишно, коли він воскрешає у своїй пам'яті зворушливий образ рідної неньки.

Автор використовує такі епітети: *рідна мати моя, рушник вишиваний на щастя дала, росяниста доріжка, зелені луги, й солов'їні гаї, твоя незрадлива материнська ласкава усмішка, / І засмучені очі хороші твої; блакитні твої; в тихім шелесті трав; вірна любов [10, с. 38].*

Також у вірші використано влучні метафори, які характеризують рушник, який мама дає синові в дорогу: *хай на ньому цвіте росяниста доріжка; я візьму той рушник, простелю, наче долю; на тім рушничкові оживе все знайоме до болю [10, с. 38].* Рушник – це символ України,

щасливої долі, злагоди і подружньої вірності, чистоти почуттів і найщиріших побажань.

Прикметним є те, що митці роблять акцент на характеристиці (загальній і частковій) зовнішності: материнські – постава, постать, обличчя, усмішка, чоло, брови, очі, руки. Поети використовують прикметники, утворені від іменників мати (мама), які досить часто функціонують як поширюючі компоненти. Наприклад:

*У хаті сонячний промінь косо
На долівку ляга з вікна...
Твої чорні шовкові коси
Припорошила вже сивина.
Легкі зморшки обличчя вкрили
– Це життя трудового плід.
Але в кожному русі – сила.
В очах юності видно слід.
Я таку тебе завжди бачу,
Образ в серці такий несу
– **Материнську любов гарячу**
І твоєї душі красу (В. Симоненко «Матері») [11, с. 109]*

У портретних характеристиках в більшості використовуються описи таких частин тіла, як очі, руки (очі – дзеркало душі, а руки є символом перейдених років, пережитих труднощів).

*Стоїть переді мною мати,
Така, як бачив я малим.
Сміються очі, мов блавати,
Крізь жита молодого дим.
Сорочка світить, як пелюстка
Із цвіту яблуні.
Чоло Затінює зелена хустка,
Як птиці райдужне крило.
Горить коралове намисто,
Талярів міниться луска,
А сонце сяє й пахне чисто,
Немов дійниця молока
(Д. Павличко «Стоїть переді мною мати...») [30, с. 149]*

Досить поширеною характеристикою зовнішності, яка ґрунтується на зорових відчуттях, є вікова, що зазвичай сприймається через опозицію

молода – стара [21, с. 461]. Лексема *стара* (в значенні «про жінку, яка досягла старості») використовується рідко, переважно вона модифікується або в інший прикметник (*старенька*), або в дієслово (*старіти* → *постаріти*):

*Чорнобривців насіяла мати
У моїм світанковім краю,
Та й навчила веснянки співати
Про квітучу надію свою.
Як на ті чорнобривці погляну,
Бачу **матір стареньку**,
Бачу руки твої, моя мамо,
Твою ласку я чую, рідненька* (М. Сингаївський «Чорнобривці») [21, с. 465]

*Росте черешня в мамі на городі,
Стара-стара, а кожен рік цвіте,
Щоліта дітям ягодами годить,
Хоча вони не дякують за те.
Живе старенька мати у господі,
Невтомні руки, серце золоте.
Щодня і дітям, і онукам годить,
Хоч рідко хто з них дякує за те* (М. Луків «Росте черешня в мамі на городі...») [21, с. 466].

Ритмомелодіку віршів забезпечує поетичний прийом, який ґрунтується на однаковій синтаксичній та інтонаційній побудові, аналогії, подібності, спільності характерних рис. Образи черешні, вишні, яблуні, верби, тополі тощо часто набувають символічного значення. Вони використовуються для створення довершеного художнього образу матері.

Вірш В. Симоненка «Лебеді материнства» сповнений народнопісенних символів, казкових образів, а також співзвучний із колисковими Лесі Українки та Володимира Самійленка. Народнопоетичні порівняння й епітети: *тихі зорі, лебеді, як мрії, сади зелені, білява хата, диво-наречені* надають творові урочистої піднесеності, яскравої образності, мелодійності. Тропи (*лебеді рожеві, зорі сургучеві, мавки чорноброві*) викликають неочікувані асоціації, творять чарівний, казковий світ.

Мріють крилами з туману лебеді рожеві...

Сиплють ночі у лимани зорі сургучеві.

У хмільні смеркання мавки чорноброві

Ждатимуть твоєї ніжності й любові [11, с. 146].

Ж. Колоїз вважає, що концепт МАТИ може вступати в різні асоціативні зв'язки, створювати асоціативні ряди й навіть поля: МАТИ – БАТЬКІВЩИНА; МАТИ – РІДНА ЗЕМЛЯ; МАТИ – РІДНА МОВА (РІДНЕ СЛОВО); МАТИ – ПІСНЯ (КОЛИСКОВА ПІСНЯ), що демонструють розгалуженість смислових зон, у яких відбувається асоціювання: МАТИ – БАТЬКІВЩИНА – УКРАЇНА – РІДНА ЗЕМЛЯ – НАРОД – ПАМ'ЯТЬ – ВІРА – СОВІСТЬ – ДІМ – РІЧКА – ЧОВЕН – ВЕСЛО і т. ін [21, с. 448].

Концепт МАТИ показує етнічну складову, усвідомлюється як УКРАЇНСЬКА МАТИ. Цьому сприяють використання словосполучень, в яких означення показує на територіальну, етнічну, національну належність:

Чи Галицька вона, а чи Луганська?

Донецька, може?! Слобожанська теж!

Чи Київська – Сарматська і Поганська

Повстала з дна і клекоту пожеж?

У лісах Волинських, в схронах Тернопілля

Ось так сказала: вийди і бери

З Дністра й Нічлави потойбічне зілля

І напувай охлялі прапори!

(І. Драч «Наша мати») [21, с. 450].

Багато означень єднаються довкола семи «страждань»: *бездольна, безталанна, заплакана, зчорніла, скривавлена, чорна*. Але цей ряд урівноважують епітети оптимістичного аспекту: *благословенна, життєдайна, ласкава, мила, ніжна, пречиста, рідна, щира*.

Аналізуючи твори Василя Симоненка, можна зауважити, що з концептом Україна тісно пов'язаний лейтмотив мати. Можна виявити наступні значення цього концепту в мовотворчості поета. Наприклад:

– жінка, яка дала життя:

Все одно благословлю завжди

*День, коли мене родила **мати***

Для життя, для щастя для біди,

День, коли мої маленькі губи

*Вперше **груди мамині** знайшли [11, с. 33];*

– праця матері: ***З матерів**, змарнілих у труді [11, с. 43];*

– материнська всеохоплююча любов: ***Материнська добра ласка** в неї за плечима... **Очі материнські** і білява хата [11, с. 10]; *Любить людей мене навчила **мати** [11, с. 19]; **Материнську любов** гарячу [11, с. 22];**

– символ краси, добра: *І нехай пливе за роком рік, Буду, **мамо, горда і вродлива**, З тебе дивуватися повік [11, с. 20];*

– найвища святість: *Одійдіте, недруги лукаві! Друзі, зачекайте на путі! Маю я святе синівське право **З матір'ю** побуть на самоті. Рідко, **нене**, згадую про тебе [11, с. 20];*

– ненька-Україна: *Плювала кров'ю **ненька Україна**. У морди Вам і вашим хазяям [11, с. 47].*

Семантичне розгортання концепту земля зумовлене також його вживанням у значенні Батьківщина: земля-мати: *Прости мені, земле, коли не такий, Як треба сиnam ж твоїм бути [11, с. 70].*

Мати – символ краси, добра, тісно пов'язаний з концептом КРАСА: *І нехай пливе за роком рік, Буду, **мамо, горда і вродлива**, З тебе дивуватися повік [11, с. 20].*

Отже, в українській літературі образ матері займає визначальне місце, тому що це людина, яка дала життя, простелила дорогу, показала як на світі жити. Кожен поет по-особливому зображує свою неньку, використовуючи при цьому індивідуальні мовні засоби. Образ матері проявляється у двох площинах: мати – людина, яка дала життя; мати–Україна – це рідний край.

Тому відданість матері, що народила і матері – Батьківщині – провідна тема української поезії.

1.4. Поетична мова Бориса Олійника

Поезія Б. Олійника є оригінальною в багатьох своїх аспектах – в образотворчості, використанні розмаїття стилістичних фігур та тропів.

Мовно-поетична образність творів поета тісно пов'язана з народно-розмовними джерелами та писемно-літературними традиціями української мови. Особливостями його ліричної мови є щирість, задушевність, перегук з усною народною творчістю. Показові навіть назви збірок поета – «Рух», «Коло», «Відлуння», «Доля», «Вибір», «Гора», «Істина», «Міра», серед яких переважають слова-поняття узагальненого змісту, що є ніби ознакою, висновком, характеристикою дієвості, їх ролі в пізнанні й суспільній практиці. Ці книжні за походженням лексеми відзначаються суспільно-політичним звучанням.

Технічний прогрес пробудив величезну увагу до термінологічної лексики. Поняття-терміни у творах Б. Олійника часто обігруються, набувають символічного звучання. Він вводить у контекст терміни – назви реалій, типу *транзистор, ракета, електростанція, спіраль, трансформатор, лебідка, ракетодром, код, комп'ютерний, лінза*, позначені в сучасній мові стилістичним відтінком книжності, які поєднуються з народнорозмовними елементами, з поетичними традиційними образами. Активне переосмислення таких слів у художніх образах стає джерелом поетичної експресії:

Бо в реві ракетнім – аж тоскно чортам!

Вже став би над злом і добром,

Аби я не вивідав шостим чуттям

Того, що не знає ЕОМ («Вічне») [57, с. 47].

Громадянській ліриці Б. Олійника властиве стилістичне багатство, поліфонічність, у яку органічно входять суспільно-політичні, філософські поняття: *безсмертя, всесвіт, доба, вічність, епоха, вік, прапор, стяг, свобода, планета, людство, досвід, міра, рух* та ін. Нейтральні в науковому стилі, вони виявляють в поезії високу експресію завдяки поєднанню із загальноповживаними, побутовими поняттями. Наприклад: *«зморено припав до*

всесвіту плечима»; «А він стояв під планетарним вітром»; «Планета сива над віками крутиться» тощо.

Автор вводить терміни в поетичну тканину твору, щоб увиразнити сприйняття дійсності. Найбільшою виразністю позначені ті образи, у яких абстрактна, книжна лексика взаємодіє з народно-розмовними, зниженими словами, фразеологічними зворотами. Унаслідок цього виникає стилістичний ефект зіткнення різних мовно-експресивних джерел і формується іронічна оповідь поета. Наприклад:

*Учителю історії, пробач,
Що був не вельми до предмета вдатен,
Що, плутаючи прізвища і дати,
Гасав поміж епохами навскач* («Поема») [57, с. 17].

Нерідко термінологічні поняття в поезії Бориса Олійника утворюють синонімічні ряди. Наприклад, у синонімічних відношеннях перебувають слова *вік, історія, епоха, ера*, які, зберігаючи свій основний понятійний зміст, набувають переносного значення в індивідуально-авторських образах. Наприклад, *вітри історії, хвилі історії* тощо.

«Прагнучи до стилістичного урізноманітнення поезії, – вважає дослідник Л. Пустовіт, – Б. Олійник активізує синоніми *дзеркало і свічадо, рука і правиця, плече і рамено*. Наприклад, *«Ураз труснуло всю світобудову, – І тиша впала на свічадо плес»; «Я на плече горн поклав свою правицю»; «На наші рамена ляга, наче батькова скатка»* [65, с. 54].

Своєрідне місце у віршах Б. Олійника займає філософська лексика, органічна в духовному світі поета. До таких понять відносять: *істина, міра, рух, досвід, дізнання*. Поет із конкретних спостережень, деталей досягає рівноваги окремого і загального. Рівновага цих двох понять – основа твору, вісь, навколо якої обертається формування ідеї.

Б. Олійник часто використовує слова *досвід, пізнання, життя*, через які передається моральне і філософське осмислення дійсності поетом. Так,

слово *досвід* вживається в буденному конкретному значенні або приймає філософське звучання.

Характерного значення в естетичній системі поетичної мови Б. Олійника набувають елементи фольклору. Його улюблені образи – фольклорні слова-символи *калина, любисток, роменовий цвіт, місяченько, лебідь, рута, соловей*. Цікаво розвиває поет семантику слова *лебідь*, використовуючи можливості мови у словотворенні, наприклад:

*Три мости злетіли в небо Лебедями біло,
А четвертий – до тієї,
Що кисет вручила («Міра») [57, с. 38].*

На основі цього образу формуються індивідуально-авторські новотвори: *хай лебедів є у льолі дитина, лебедино зорює*. Слово *лебідь* – символ виконання заповітної і світлої мрії, вірності кохання.

На фольклорних асоціаціях виникають авторські новотвори. Наприклад, *наша мати – сива горлиця, сива ластівка, сиве сонце моє*.

*Віддай усе, що взяв, і освятись,
Ще більше, ніж узяв, зумій віддати...
Стоїть на видноколі світла мати —
У неї вчись («Диптих») [57, с. 9].*

У цих рядках ми бачимо епітет *світла мати*, що означає добра, щира, із чистою душею людина. Із таких людей потрібно брати приклад і наслідувати їх.

Поеднуючи в межах художньо-семантичної символіки *«і срібло на травах, і золото на колосках»* [57, с. 11], Б. Олійник акцентує увагу на динаміці життя, тобто на етапах життєвого шляху матері, зазнаючи його початок та надаючи ваги зрілому вікові у вигляді золотого колоска, коли людина досягла звершень та надбань.

Немає меж хвилюванням матері за своє чадо *«І тривога їй кригою пада на серце...»* [57, с. 25], мовно-художня репрезентація *тривоги* в

значенні *криги*, бо відчуття холоду, зальодянілості на серці – це дуже неприємне та важке відчуття.

Створюючи мовний образ матері поет застосовує метафоричний порівняльний зворот разом із епітетами. Перед читачем постає усміхнена мати: *«Вона усміхнулася, красива і сива, як доля»* [57, с. 32].

У культурі кожного народу існують концепти, що можуть дати уявлення про всю культуру, етнос та особливості життя народу. Деякі слова здатні розповісти про Україну завдяки наявним у структурі концептів образним, поняттєвим та символічним значенням. *«Старіють важко: матері – як верби»* [57, с. 37]. Дуже часто *верба* вживається з епітетами *«стара, сива»*, символізуючи стару печальну жінку, матір, вдову, що пройшла нелегкий життєвий шлях, повний болю і втрат, посивіла з горя, має трагічну долю.

Важливими є також *вишня, дуб, тополя, яблуня, троянда, жито, пшениця*: *«Похитнулася, мов колос, Без ридання і молитв, Тільки сивим квітом коси материні зацвіли...»* [57, с. 49]. *Колос* у значенні величності, яке виняткове своєю значимістю, тобто для сина матері.

Однією з особливих рис мовної системи Б. Олійника є слова-образи. Це переважно лексика старослов'янського походження, яка часто повторюється в нових контекстах, розширюючи їх стилістичні межі. Наприклад: *Гіркий шматок насущного; великому грядущому; суворо проходять повз нас, і грядущих і сущих; А світ уже читав грядущу славу.*

Б. Олійник розширює поетичний словник української мови новими епітетами, індивідуальними метафорами, символічними образами. Поетичністю позначені традиційні метафоричні образи, пов'язані з відображенням внутрішнього стану людини: *«любов зацвітає жоржинами на столі його біло-білим»*; *«Зацвітає на врожай чиєсь коханні під зітхання, поцілунки й пістолети»*. Особливо захоплюється поет метафорами: *«Пам'ятаю: отак ми дивились в небо війни»*; *«зібравши всіх доріг розлуки»*.

Пейзажні малюнки поет будує на конкретизації вражень, відчуттів. Наприклад: «*Ось я торкнувся неторканих уст троянди*» [57, с. 48].

«Поняття і явища Б. Олійника об'єднує в таку семантичну залежність, для розкриття якої потрібен складний асоціативний зв'язок. Для нього характерним є творення метафор на основі звукових і зорових асоціацій», – вважає дослідник Л. О. Пустовіт [65, с. 55].

У віршах Б. Олійника можна зустріти стилістичні прийоми обігравання кольорів, які виступають у ролі епітетів, надання їм символічного звучання. Виразно протиставляються щодо семантико-стилістичних функцій назв кольорів твори поета ліричного і лірично-громадянського плану [65, с. 55].

У творах Б. Олійника найбільше семантико-стилістичне навантаження мають білий і сизий кольори. Поет вдало використовує емоційний заряд загальнонародних фразеологічних зворотів із ознакою «*білий*», «*біліти*» для створення індивідуально-авторських образів. Наприклад, «*Збілів, як стіна*»; «*Став я білий, мод ядерна тінь*». Активне введення таких фразеологічних зворотів у поетичне мовлення можна, зокрема, пояснити виразною орієнтацією індивідуального стилю Б. Олійника на народно-розмовне джерело, на відповідні структури розмовного характеру [79, с. 68].

У словосполученні *білий сніг* оригінальні поетичні образи Б. Олійника будуються на прямому значенні прикметника. Снігова віхола називається *білим сном, білим реготом, білими путами, білограєм*. Оригінальне поетичне осмислення ознаки «*дуже білий сніг*» відзначаємо і в такій авторській метафорі: *сніг біліший свята*. Образ білого снігу, який іде від народно-пісенного джерела, є характерною деталлю багатьох віршів поета, тобто набуває ознак поетичного символу.

Оригінально вжито у творах Б. Олійника означення *сизий*. Насамперед треба відзначити його народнопоетичне, фольклорне забарвлення як постійного епітета, властиве, зокрема, словосполученням *сизий птах, сизий сокіл*. Розширення лексико-семантичної сполучуваності типу *досвітки сизі,*

сиза земля, сиза паморозь, сизий хмиз, сизі світи відбувається і на ґрунті семантичного компонента – прямого називання кольору, і на ґрунті переосмислення прямого значення та вживання прикметника в синонімічному ряду з означеннями *давній, дорогий, тривожний*.

Назва кольору *сірий*, як синонім до прикметника *сивий, сизий* у поетичному мовленні вживається обмежено. Поезія Б. Олійника дає приклади використання прикметника *сірий* у його загальномовному значенні, При цьому в деяких словосполученнях він виступає постійним епітетом, наприклад, *шинелі сірі*. Значення кольору не втрачається і в таких словосполученнях: *сірий перон, сірий аркуш стіни*, проте ці словосполучення несуть у собі і додатковий оцінний зміст.

Поетична традиція зумовлює активне вживання в сучасній поезії і в прямому, і в переносному значеннях прикметників *синій, голубий, блакитний*. Проте щодо частоти вживання у творах Б. Олійника вони поступаються перед прикметниками *сизий, білий*. Колір конкретних реалій поет опосередковано виражає в метафоричних словосполученнях: *неба молодого синя грива, синя межа круговиду, синє полотно розпеченого неба до знемоги*. Синонімічні прикметники *блакитний і голубий* вживаються без стилістичного розрізнення семантики. Б. Олійник в одній строфі стилістично обіграє обидва прикметники, підкреслюючи їх семантичну тотожність: «*А земля – блакитна. Бо очі усіх коханих од ніжності голубі*» [65, с. 54].

Назви кольорів *синій, блакитний, голубий* у їх переносному, метафоричному вживанні в творах Б. Олійника характеризуються тільки позитивною семантикою.

Поетичною традицією умотивовано вживання піднесеного з позитивно-емоційним оцінним змістом означення *золотий*. У віршах Б. Олійника використано загальномовні метафори типу *золоті жнива* або трансформовані на їх ґрунті індивідуальні словесно-художні образи: «*його мовчання — золота криниця*», «*волосся золоте крило*».

Традиційно-символічне значення *жовтого* кольору, який у народнопоетичній творчості символізує розлуку, трансформуючись в ускладнених індивідуально-авторських метафорах. Наприклад, «*Жовтий квіт мелодії розстань*».

Б. Олійник формує такий мовно-художній образ, у якому кожна деталь, розкриває багатопланову семантику поетичного задуму, його твори характеризуються піднесенням пафосом, романтичною символікою, оскільки романтичний принцип підходу до життя визначив стиль поета. На думку Л. О. Пустовіт: «У його віршах вловлюється інтонація М. Светлова, Е. Багрицького., П. Тичини, В. Сосюри, А. Малишка, П. Усенка, творчість поета овіяна ідеалами романтичних образів О. Довженка та Ю. Яновського. Часто бачимо в тоні, в настрої нотки шевченківської інтонації» [65, с. 53].

У афоризмах, влучних висловленнях, філософських, морально-етичних міркуваннях Бориса Олійника відчувається масштабне мислення. Новаторство поета виявляється, зокрема, в активізації конструкцій розмовного синтаксису, який трансформується в характерні проникливі інтонації. Його твори збагачують сучасну літературну мову численними асоціативними явищами; вони тісно пов'язані з народнопісними традиціями.

РОЗДІЛ 2

ЛІНГВОПОЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОБРАЗУ МАТЕРІ В ТВОРАХ БОРИСА ОЛІЙНИКА

2.1. Епітет як засіб створення образу матері у поезії Б. Олійника

Література – це мистецтво асоціацій. Її основний виражальний засіб – слово. Мова художньої літератури багата на різні тропи: епітети, метафори, синекдохи, паралелізм, гіперболи, які виконують роль творення художнього образу. Улюблені засоби творення образів складають індивідуальний стиль кожного письменника, саме тому ми не сплутаємо вірш Т. Шевченка і вірш І. Драча, відрізнимо прозовий уривок І. Нечуя-Левицького від уривка з твору Марка Вовчка. Свій неповторний авторський стиль має і видатний український письменник Борис Олійник, мова якого багата на виражальні засоби.

Однією з характерних особливостей мовної системи Б. Олійника є використання епітетів, які увиразнюють поезію й роблять її яскравою.

Епітет – це словосполучення чи слово, яке завдяки своїй особливій ролі в тексті допомагає слову набути якісно нового значення або ж смислового відтінку, а також підкреслює характерні риси, визначальну якість якогось явища або предмета, збагачує мову новими емоційними забарвленнями, надає тексту певної мальовничості, насиченості [45, с. 73].

У сучасній мовознавчій науці найбільш повними можна вважати класифікації епітетів, репрезентовані у працях В. Москвіна та Т. Онопрієнко.

В. Москвін класифікує епітети за наступними параметрами:

- за способом позначення відповідної прикмети (метафоричний, метонімічний, зміщений);
- за семантичними параметрами (колористичні, оцінні), за структурою (прості, складні);
- за рівнем засвоєння мовою (загальномовні, індивідуально-авторські);

- за стійкістю зв'язків з означуваним словом (вільні, постійні; окремий різновид – антономазія);
- за стилістичним забарвленням (розмовні, газетні, книжні, поетичні, народнопоетичні, фольклорні);
- за кількісними характеристиками (ланцюжок епітетів, виделка, трійчатка);
- за поєднанням із фігурами повтору (тавтологічний, наскрізний).

В. Москвін окреслює систему різнобічних параметрів, за якими можна здійснювати розмежування епітетів не лише в художньому мовленні, а й в інших мовленнєвих стилях [52, с. 172].

Т. Онопрієнко пропонує поділяти епітети на узуально-асоціативні та okazіонально-асоціативні, тому що будь-який епітет виникає на базі певної асоціації. Дослідниця детальніше вивчає узуально-асоціативні епітети, серед яких виділяє два підкласи: постійні й описово-оцінкові епітети. Постійні епітети переважно належать фольклору або походять від нього. Професійна література належить до індивідуальних, унікальних епітетів. Саме в системі епітетів відображається стиль письменника, епохи, літературного жанру [59, с. 128].

Класифікація, запропонована Т. Онопрієнко, ґрунтується на врахуванні місця епітета в системі семантичного розташування інших тропів. Дослідниця поділяє епітети на дві основні категорії. До першої (узуально-асоціативної) належать постійні й описово-оцінні епітети. До другої (оказіонально-асоціативної) – епітети, які позначають подібність (компаративні – прямі та непрямі, метафоричні, літотні, гіперболічні), ознака суміжності (метонімічні, перифразні), ознака протилежності (іронічні, оксюморонні). Однак класифікація, запропонована Т. Онопрієнко, враховує насамперед досвід англійської літератури. Саме це надає епітетам універсального характеру [59, с. 129].

О. Галич поділяє епітети на:

1. характерологічні, пояснювальні (підкреслює найхарактернішу ознаку того предмету, про який йдеться);
2. посилювальний (епітет, який не просто виділяє характерну рису предмета, а ще й посилює її);
3. прикрашальні [14, с. 241].

Нами було проаналізовано 4 поетичні збірки і виокремлено 140 епітетів, які характеризують образ матері. А саме у таких творах: «Заклинання вогню», «Притча про славу», «Тривога», «Наша мати – сивая горлиця», «Мати сіяла сон...», «Пісня про матір», «Мамо, вечір догоря...», «Сиве сонце моє», «Та було у матері чотири сини...», «Мати» та ін.

Перш за все, поет виділяє характеристики зовнішності – прикметники, які характеризують материнську поставу, постать, обличчя, усмішку, чоло, брови, очі, руки.

І сумно світиться обличчя мами

З-під жовтої хустинки («Заклинання вогню») [58, с. 49]

*Вийшла з хати **мати сива** («Притча про славу») [58, с. 78]*

Влучними епітетами автор показує найяскравіші особливості найдорожчої жінки у світі: *Мати вийшла на танок і дивиться в небо. / Мати дуже висока, древніша од космосу, / На плечі в неї райдуга гнеться коромислом. / Приймачі підбадьорливо сиплють прогнози. / Мати мовчки ковтає **просолені** сльози [58, с. 79].*

Для поета мати – не просто жінка, яка дала життя дитині: вона є уособленням найвищих моральних цінностей. Це засвідчує сполучуваність слова *мати* з означеннями, які вказують на виняткові якості: *вічна, світла, висока* (у значенні «надзвичайна»), *древніша від космосу: Стоїть на видноколі **світла мати** – У неї вчись; Мати дуже висока, древніша од космосу! На плечі в неї райдуга гнеться коромислом («Мати»); Де за обрій пливають віковічні жита, Де чуткі матері коливають життя. Означення підтверджують силу й глибину почуттів, щирість емоцій, які проявляє мати: *А в матерів згорьованих, Немає навіть знімка для сльози («Балада про**

картузи»); *І тільки сміх наївний немовляти/ Зове в життя страждених матерів*. Форма множини є засобом узагальнення та образу матері-страдниці [58, с. 81].

Старіють важко: матері – як верби [58, с. 78]. Верба вживається в творах з епітетами «*стара, сива*», що символізує стару печальну жінку, матір, вдову, яка пройшла важкий життєвий шлях, посивіла з горя, має трагічну долю.

Поет із особливою ніжністю відбирає означення, коли пише про значення матері у житті сина: *вічною зіркою, сивою ластівкою, сивим сонечком була ти для мене* й такою залишилася вона після непоправної втрати. Зворушливо поет оспівував мамине безсмертя, світлу пам'ять про неї:

Там, де ти колись ішла, / Тиха стежка зацвіла / Вечоровою матіолою, / Житом-долею світанковою. / Дивом-казкою, / Юним соняхом, / Сива ластівко, / Сиве сонечко... [58, с. 79]

У вірші «Тривога» письменник зображує матір, яка хвилюється за свого сина, і влучними епітетами характеризує її душевні переживання: *У материнські надії, / у чисту криницю журби / Тихо ввійде вона / нерозгадним для розвідок шифром, / Від єдиного сина / остання депеша Судьби* [58, с. 80].

У поезії «Наша мати – сивая горлиця» знаходимо епітет *сивая*, що характеризує вік мати та її зовнішність. Це означає, що мати є жінкою похилого віку, яка багато пережила. Автор показує, що вона має добре серце, усі її люблять та поважають: *Усе до її серденька горнеться: / Золота бджола – намистиною, / Небо – празниковою хустиною, / Сивий дуб – прокуреним прадідом, / Білочка – мальованим пряником, / Жура-журавель над криницею – / Чистою сльозою-водицею, / А земля – пшеницею ярою, / А літа – замисленим явором* [58, с. 80]. Природа зображена яскраво, празниково, мальовано, чисто, тому що мама любила усе навколо і нікому лихого не зробила.

Вірш «Пісня про матір» зворушливий, повний глибокого ліризму. У ньому використано такі епітети, які характеризують образ матусі: *Вона посміхнулась, красива і сива, як доля, / Махнула рукою – злетіли увись рушники. / «Лишайтесь щасливі», – і стала замисленим полем / На цілу планету, на всі покоління й віки.* Епітет *замислене поле* означає, що матір на віки залишилась у серцях своїх рідних. Вона померла, але залишила після себе слід.

У поезії «Мамо, вечір догоря» вжито метафоричні епітети, тобто вони набувають художнього, образного значення: *Ти від лютої зими / Затуляла нас крильми, / Прихилилася / Теплим леготом. / Задивлялася білим лебедем, / Дивом-казкою / За віконечком, – / Сива ластівко, / Сиве сонечко* [58, с. 81].

Пам'яті найсвятішої людини – матері – присвячує Б. Олійник твір «Сиве сонце моє» (літературознавці часто називають його поемою). У поемі автор використовує характерологічні та посилювальні епітети: *Ти прости мені – благаю – ти прости мені, / Стражденна, що оце ж тебе ховаю біля батькового... ймення* (епітет показує, що мати настраждалась за своє життя і син просить вибачення біля материнської могили); *святі імена матерів* (епітет означає, що кожна матір є втіленням усього святого, тому що готова віддати своє життя задля щасливого майбутнього своїх дітей); *осіння хустка матері, як прапор* (епітет осіння означає жовтий колір, тобто щось тепле, приємне; вік матері); *ми карбуєм вічне: «Мати»* (цей епітет показує, що мати у кожної людини назавжди залишається у пам'яті); *ти була молода; і ти, непритомна, на паші; і зникала, як сонце веселе* [58, с. 81]. Епітет «*не гірша й не краща*» тлумачиться як те, що мати проста українська жінка, яка є доброю, чуйною, із чистою душею людиною, і підтвердженням цього є епітети «*свята, у чистоті велика*».

У поезії «Мати» Б. Олійник показує безмежну любов матері до свого сина, як вона хоче вірити, що її син живий і «*повернеться із чорного космосу*». Також автор зобразив щирю віру матері в Бога (*І стає на коліна, і*

небові молитесь. Та не суйте ви брів і не хмартесь осінньо: мати молитесь в небо... на **рідного** сина [58, с. 81]).

Наступна таблиця узагальнює епітетні засоби створення образу матері.

Зовнішність	Моральні якості	Любов до землі	Емоції матері	Вдячність матері	Значення матері
<p>Жовта хустинка; мати сива; мати дуже висока, древніша од космосу; юним соняхом; красива і сива, як доля; осіння хустка матері; ти була молода; і ти, непритомна, на паші.</p>	<p>світла мати; ввійде вона нерозгадним для розвідок шифром; ти прости мені, стражденна; зникала, як сонце веселе; і не гірша й не краща.</p>	<p>усе до її серденька горнеться: золота бджола – намистиною, небо – празниковою хустиною, сивий дуб – прокуреним прадідом, білочка – мальованим пряником, жура-журавель над криницею – Чистою сльозою-водицею, а земля – пшеницею</p>	<p>просолені сльози; а в матерів згорьованих; страждених матерів; материнські надії; теплим леготом; задивлялася білим лебедем.</p>	<p>святі імена матерів; вічне– материнство. Возвеличуймо його!</p>	<p>вічною зіркою, сивою ластівкою, сивим сонечком була для мене; стала замисленим полем; карбуєм вічне: «Мати»; святу, у чистоті велику.</p>

		<i>ярою, а літа замисленим явором.</i>			
--	--	--	--	--	--

За класифікацією О. Галич поділяємо епітети на такі групи:

- 1) характерологічні, пояснювальні (*сива; дуже висока, древніша од космосу; красива; молода; осіння хустка; і ти, непритомна, на нашій*);
- 2) посилювальні (*ввійде вона нерозгадним для розвідок шифром; вічною зіркою, сивою ластівкою, сивим сонечком була ти для мене; усе до її серденька горнеться: золота бджола – намистиною, небо – празниковою хустиною, сивий дуб – прокуреним прадідом, білочка – мальованим пряником...*);
- 3) прикрашальні (*білим лебедем; теплим леготом; стражденних матерів; просолені сльози; святі імена*).

Епітети відіграють важливу роль у змалюванні образу матері. Вони підсилюють виразність, образність мови; надають художню, поетичну яскравість мовленню; збагачують зміст висловлення; виділяють характерні риси характеру матері, викликають емоції; показують авторське відношення до навколишнього світу. Майстерність Б. Олійника полягає у тому, що він розвинув епітетне слово як найважливіший засіб у змалюванні образу матері.

2.2. Метафорична характеристика образу матері

Метафора – це один із основних тропів поетичного мовлення. У ній сутність одних явищ і предметів розкривається через інші за схожістю чи контрастністю. І чим віддаленіші зіставні об'єкти у вірші, тим яскравіша метафора, тим більше вражень і відчуттів дарує вона читачеві. Існує кілька різновидів метафори, наприклад, коли конкретне явище поєднується з

ознаками іншого конкретного явища чи предмета, коли ознаки конкретного явища накладаються на абстрактне явище тощо [45, с. 62].

Метафора допомагає відтворити образ, який дається не досвідом, а інтуїтивним відчуттям. Завдяки метафорі образ може реалізувати себе, розкрити своє єство та розширити смислове поле художнього тексту. У такому випадку художній текст є організатором символічної реальності. Метафора є інструментарієм для поетичної творчості, який допомагає здійснити перехід, проникаючи з художньої у повсякденну реальність. На думку Д. Лакофа, її безпосереднє значення в поезії полягає в тому, що вона переважно служить для розширення образного мислення [45, с. 63].

У художній мові Б. Олійника ми зафіксували 130 метафор, які характеризують образ матері.

У вірші «Мати сіяла сон...» є дієслова *сіяти* – *вибирати*, які допомагають показати мотив праці, піклування матері про своїх дітей. Б. Олійник використовує метафори – *мати сіяла сон*, *мати сіяла сніг*, які відомі читачеві з фольклору: *мати сіяла льон*, *мати сіяла хміль*, *мати вибрала льон*. Поет користується широким колом асоціацій для того, щоб зобразити образ матері-берегині:

Мати сіяла сон під моїм вікном,

А вродив соняшник

І тепер: хоч буран, хоч бур'ян чи туман,

А мені сонячно [58, с. 50].

Мати сіяла хміль, щоб дівчат звідусіль

Станом я знаджував [58, с. 50].

Мати сіяла сніг, щоб він м'яко – до ніг,

А вродило зілля

І хоч січень січе, а мені за плечем

Журавлі журавлять [58, с. 51].

Метафори *мати сіяла сон* означає, що кожен вчинок матері для сина є особливим, тому що ненька хоче зробити для своєї кровинки все найкраще,

щоб йому було «сонячно». Інша метафора *мати сіяла сніг* означає, що мати хоче, щоб сину було добре. Сніг – це білий колір (чистота помислів).

«Справжнім гімном вічній материнській любові й самовідданості звучать рядки поезії «Сива ластівка», у яких найяскравішими мовними засобами виражено асоціативні доміанти міфопоетики письменника. У поезії перехрещуються контекстуальні асоціації мати – життя, мати – захист, мати – вічність, які створюють сполучуваність номінації мати з епітетами й експресивними дієсловами з відповідним значенням: *затуляла крильми, прихилилася теплим леготом, задивлялася білим лебедем, зацвіла вечоровою матіолою, житом-долею світанковою, юним соняхом*», – зазначає дослідник Ж. Марфіна [48, с. 24].

Поет використовує метафоричний порівняльний зворот разом із епітетами. *Вона усміхнулась, красива і сива, як доля* [58, с. 26].

Дивом-казкою

За віконечком,

Сива ластівко,

Сиве сонечко [58, с. 5]

Тільки ж ти, немов зоря,

Даленієш в небеса

Даленієш, як за віями сльоза [58, с. 5].

Хустка матері, як прапор (Сиве сонце сяє) [58, с. 5]

Мати для поета є долею, зорею, сонечком та ластівкою, тому що у цьому слові втілено все найкраще і найтрепітніше.

У поезії використані дієслівні метафори *посіяла літа, прибрала планету, послала споришу, навчила дітей*, які поетично зображують життєвий шлях матері, який присвячений своїм дітям, онукам й усьому людству.

Символічне безсмертя, яке піднімає Борис Олійник у цій поезії, розроблена по-новому: поет ніби нагадує читачам, що безсмертя можна досягти не тільки шедеврами мистецтва чи науковими відкриттями, але й

добрими справами. Так, мати назавжди лишається безсмертною у своїх дітях, вона стає *«замисленим полем на цілу планету, на всі покоління й віки»* [58, с. 26].

Умирають матері,

Та не вмре ніколи Мати (Сиве сонце моє) [58, с. 5].

Для того, щоб звеличити безсмертя матері і безсмертя всього роду поет вживає складну метафору *тихо пішла за межу* [58, с. 26], тобто пішла у вічність, але залишилась у серцях своїх близьких.

Метафора *затуляла нас крильми* означає, що мати готова усе зробити, щоб дитина жила в мирі, спокої та благополуччі. *Прихилилася теплим леготом* (матір випромінює тепло та щиру любов). *Задивлялася білим лебедем* означає, що мама своїм поглядом схожа на білого лебедя, який є символом добра, краси і чистого кохання [58, с. 7].

Весь твір побудований за допомогою розгорнутої метафори: *мати – сива ластівка*. І звідси маємо такі риси образу: мати закриває дітей крильми, голос її – тихий легіт. Сиве сонечко – постаріла в турботах мати, яка віддала все своє життя дітям, захищала їх, і діти поверталися до неї, як повертаються навесні журавлі до вишневого саду.

Поезія «Пісня про матір» завдяки метафорам є зворушливою, сповненою глибокого ліризму. Автор змальовує стареньку матір. Швидко пройшло її нелегке, безрадісне дитинство, промайнули дівочі літа й зрілість, непомітно, у тяжкій роботі, домашніх клопотах підійшла старість: *посіяла людям літа свої, літечка житом; прибрала планету, послала стежкам споришу; а хто нас, бабусю, у сон поведе по казках*.

У поезії «Тривога» використано такі метафори: *не тужи, не жалій мене, мати, – за бар'єрами мук, за іржавими ширмами ґрат жде Республіка нас* (ця метафора означає, що після страждань та мук неньку та сина чекає щасливе майбутнє); *зашумить українська тополя голубими листками моїх і твоїх очей* (тополя символізує рідну землю, свободу; є оберегом для українського народу); *як вляжеться нервів і пристрастей*

вихор, – в материнські надії (ця метафора означає, що матір хвилюється, переживає за щось, нервує); *тихо ввійде вона нерозгаданим для розвідок шифром* (матір є непередбачуваною у своїх вчинках і діях) [58, с. 22].

У вірші «Мати» виокремлено такі метафори: *на плечі в неї райдуга гнеться коромислом* (ця метафора показує, що за своє життя мати пережила багато всього, має життєвий досвід); *і тривога їй кригою пада на серце* (це означає, що мати дуже переживає за свого сина, кожна тривожна хвилина є для неї мукою [58, с. 23]).

За допомогою метафор Б. Олійник творить поезію «Мамо, вечір догоря...»: *мамо, вечір догоря, вигляда тебе роса; тільки ж ти, немов зоря, даленіси в небеса; там, де ти колись ішла, тиха стежка зацвіла* [58, с. 23]. Ці рядки означають, що мама залишила після себе добрі вчинки та пам'ять.

У поезії «Та було у матері чотири сини» виділяємо такі метафори: *Колисала їх, поки мала силу. Виросли – пустила у світ; над очима клала дашком долоні; то послала їм долівку ряднами, а собі у голови – кужіль* [58, с. 24].

Одним із різновидів метафори є персоніфікація, тобто оживлення неживих предметів: *та я недалечко... де сонце лягає спочити*. У цьому реченні сонце постає як жива істота, яка наділена людськими особливостями.

За допомогою метафоризації поет виділяє характеристики зовнішності матері: постава, постать, обличчя, усмішка, чоло, брови, очі, руки.

І сумно світиться обличчя мами

З-під жовтої хустинки (Заклинання вогню) [58, с. 49]

Одним із красномовніших джерел інформації про людину є її очі – дзеркало душі. Вивчення людини треба починати саме з очей. У поетичному мовленні Б. Олійника використовується явище дихотомії (розбиття цілого на дві частини): очі-квіти, очі-думи, очі-листя. Наприклад: «*На кожну мою удачу В очах твоїх мідь цвіте*» [58, с. 35]. Очі матері асоціюються з квітами, а саме з їх цвітінням – це явище, яким можна безкінечно милуватися, які

набувають мідного відтінку, а вироби з міді відрізняються красою золотистих тонів, а також властивістю блиску (*материнські очі-квіти*) [24, с. 35].

Метафора у творах Б. Олійника допомагає відтворити образ, даний не досвідом, а інтуїтивним відчуттям. Образ є важливим елементом у літературній практиці. Завдяки метафорам образ реалізовує себе, розкриває своє єство та розширює смислове поле художнього тексту (*вляжеться нервів і пристрастей вихор; маки багряно ярять; зашумить українська тополя; і незнана тривога торкнеться твоїх долонь ...А під ранок тобі на розписанім сонцем причілку; на плечі в неї райдуга гнеться коромислом; мати сіяла сніг; листопад стелиться; дзвонять трамваї; мамо, вечір догоря; вигляда тебе роса*) [58, с. 37].

2.3. Слова – символи як засіб створення образу матері

Символічний світ з давніх-давен супроводжує існування людини. У символах увіковічно еволюційний розвій народу, системний і безповоротний рух його стилістичних, семантичних, логічних та графічних лінгвохарактеристик до найвищої мовної досконалості, що є виразним показником і стимулом невпинного поступу загальних націотворчих процесів.

У найповнішому «Словнику української мови» коротко зазначено: символ – це: 1. умовне позначення якогось предмета, поняття або явища; 2. художній образ, який умовно відбиває яку-небудь думку, ідею, почуття та ін.; 3. умовне позначення якої-небудь величини, поняття, запроваджене певною наукою» [61, с. 174].

П. Хаботнякова виокремлює такі групи символів:

- 1) етнічні – символи, які використовувалися або використовуються певною групою людей (певним етносом). Наприклад, в українців барвінок – символ кохання;

- 2) культурні символи, що використовуються в певній культурі або в певний історичний час. Наприклад, булава – символ гетьманської влади або кошового отамана на Запорізькій Січі;
- 3) спеціальні символи, що використовуються для будь-яких спеціальних цілей або в спеціальних ситуаціях. Сюди відносяться всі ті символи, що не увійшли у попередні дві категорії. Наприклад, зелений колір – символ молодості; білий колір – символ чистоти, невинності та спокою [47, с. 31].

Материнство – один із головних символів в українській літературі. Любов до слова, до рідної землі виховується у дитинстві через колискові пісні, які співає нам мати «*А вона до всіх до них - піснею*» [58, с. 50], через казки «*...ми вертаєм... у вічну казку... до матерів*» [58, с. 59].

Слова *мама, матуся, няня, ненька, ненечка* підкреслюють стосунки між жінкою-матір'ю, яка застерігає, навчає, радить, та її дітьми:

– *Ох, було б тобі перше, чин кохатися,*

Та напитися води аж із Дунаю...

– *Та було б, **мамо**, та було б, **розумнице**,*

Та було б слухать – серце питається [58, с. 124]

У цих рядках здійснюється одне з найважливіших уявлень про матір як символ життєвої мудрості, досвіду, засадничих принципів життя.

Б. Олійник звертає увагу читача на динаміку материнського життя. *Золотий колосок* означає, що людина досягла успіхів. Поет використовує художньо-семантичну символіку «*і срібло на травах, і золото на колосках*» [58, с. 25].

У багатьох поезіях Б. Олійника, об'єднаних збірками «Сива ластівка» та «Пісня про матір», цей словесний образ постійний. У поетичних текстах поета лексема мати набуває міфологічної конотації, стає мовним знаком із внутрішньою формою безсмертя:

В чорнім горі і журі

Віру нашу не підтяти:

Умирають матері,

Та не вмере ніколи Мати! [58, с. 49]

«Використання графічного прийому часткової капіталізації (тобто виділення смислового навантаженого слова в тексті графічними засобами, наприклад, написання великими літерами) номінації Мати у цьому контексті впливає на сприйняття міфологемної суті образу жінки-матері, віднесення його до асоціативних поетичних стереотипів», – уважає Ж. Марфіна [48, с. 23].

Серед символів, які репрезентують Україну, важливим є вишня, дуб, тополя, яблуня, троянда, жито, пшениця.

«Похитнулася, мов колос,

Без ридання і молитв,

Тільки сивим квітом коси

Материні зацвіли...» [58, с. 32]

Колос – символ життя, процвітання і благополуччя.

«В індивідуально-авторській поезиці Б. Олійника є ще кілька характерних асоціативно-образних структур, у яких поєднано символічний зміст номінацій мати – хліб, мати – небо, мати – бджола, мати – верба», – зазначає дослідник Ж. Марфіна [48, с. 23].

Образ матері – втілення всього доброго і чесного. Символ життя і чистоти – сонце. Через нього передається любов до Батьківщини, рідної землі. Високий зміст поняття «мати» знаходить вираження і у таких словах: *стоїть на видноколі світла мати, мати дуже висока, древніша од космосу* (космос символізує спокій, мир, цілісність). На глибокому синтезі фольклорних і традиційних поетичних образів побудований вірш *«Мати наша – сива ластівка»*, в якому превалюють фольклорні символи типу *серденько, жура-журавель, чиста сльоза-водиця, мати – сива горлиця, сивий дуб, явір*.

Сива ластівко (символ відродження, добра і щастя),

Сиве сонечко (символ тепла та турботи) [58, с. 50].

Сивий дуб – прокуреним прадідом (дуб – символ могутності й довговічності),

Білочка – мальованим пряником (білка – символ хазяйновитості),

Жура-журавель над криницею – (журавель – символ чистоти)

Чистою сльозою-водицею (сльоза символізує біль та сум),

Золота бджола – намистиною (бджола – символ праці),

Небо – празниковою хустиною (хустка символізує українську жіночність) [58, с. 57],

Хліб здавна символізував добробут, гостинність, щастя й багатство. Зображуючи обряд виймання хліба з печі, Б. Олійник використовує космоніми *місяць, сонце* – символи вічності й життя.

А хіба це дрібниця, коли

Моя мати побожно надвечір;

Дістає з голубої печі

*Повновидний, як **місяць**, хліб!;*

Але що це освітило! Весь огром посеред ночі?

*Що це – **сонце** серед ночі?*

... Матері виймають хліб (Дискусія з глобусом) [58, с. 47]

*І мати моя, що пропахла **любистком і хлібом*** (Засторога) [58, с. 113].

*Мати молиться в **небо**...*

на рідного сина (Мати) [58, с. 53]

Мати вийшла на ганок і дивиться в небо (Мати) [58, с. 53].

О, серед нас було стільки орлів, що хитали

Небо, немов стріхи дідівських осель, та й вони

На материнських могилах безкрило ридали,

Склавши обпалені крила на віко труни (До землі) [58, с. 115].

Використовуючи прийом стилістичного зіставлення із бджолою поет зображує мати-трудівницю.

Я все віддаю за одне недоспіване «мамо»,

*За те, що долоню мою освятила **бджола**.* (Коли повернуся) [58, с. 79]

Лебідь – символ Божественного; білий лебідь – символ Сонця і Добра, чистоти, краси і вірного кохання. Як «святий птах», він наділений незвичайно чистою і величною красою, в якій поєднуються сила і ніжність, пристрась і духовність, вірність і жертвовність [24, с. 4]

Ти від лютої зими

Затуляла нас крильми,

І Прихилилася

Теплим леготом,

Задивлялася білим лебедем (Пісня про матір) [58, с. 56].

Ластівка – це символ весни, провісниця доброго. Вірять, що там, де ластівка зліпить собі кубельце, – буде щастя. От і для сина найбільше щастя бути поряд з матір'ю.

Дивом-казкою

За віконечком,

- Сива ластівко,

Сиве сонечко [58, с. 5]

Наша мати - сивая горлиця [58, с. 50]

Проаналізувавши збірку «Сива ластівка», ми виокремили такі символи, які характеризують образ матері. У наступній таблиці подаємо типи символів, які зустрічаються у віршах.

Етнічні	Культурні	Спеціальні
<i>золото на колосках, похитнулася, мов колос, (символ України); сива ластівко (Божя пташка, символ добра і щастя); сивий дуб (символ довговічності та</i>	<i>але що це освітило / Весь огром посеред ночі? / Що це – сонце серед ночі? / матері виймають хліб (символ добробуту, гостинності, щастя й багатства);</i>	<i>та було б, мамо, та було б, розумнице (мати – символ життєвої мудрості); мати вийшла на танок і дивиться в небо. Мати дуже висока, древніша од космосу</i>

<p>могутності); долоню мою освятила бджола (символ працьовитості та невтомності); і мати моя, що пропахла любистком (символ любові, злагоди, домашнього затишку); мати молитесь в небо (символ віри в Бога, життя й вічності); здивлялася білим лебедем (символ Божественного, чистоти й краси);</p>		<p>(символ зрілості, мудрості); здивлялася білим лебедем, дивом- казкою за віконечком, – сива ластівко, сиве сонечко. (символ зрілості, похилого віку); а хіба це дрібниця, коли моя мати побожно надвечір дістає з голубої печі повновидий, як місяць, хліб! (символ чистоти, добрих помислів).</p>
---	--	---

Найчастіше у творах Б. Олійника використано етнічні символи, які характеризують особливості українського народу. Загалом образ матері є певною системою, навколо якої формується символіка українського етносу.

Слова-символи відіграють важливу роль у поезії Б. Олійника, тому що у них закладені філософічні ідеї. Кожен тлумачить певні символи по-різному, але символ матері в усіх однаковий – це людина, яка є початком життєвого шляху кожної людини, початком совісті й добра. Разом з материнським молоком передає дитині свою любов і ніжність, ту радість, якою переповнена ущерть її душа.

2.4. Результати психолінгвістичного експерименту

Психолінгвістичний експеримент – асоціативне або психологічне дослідження, суть якого полягає в тому, що респондентові пропонують стимули різного типу (слова, малюнки тощо) з метою викликати у нього відповідні асоціації.

Асоціативні зв'язки, наявні у свідомості людини взагалі чи присутні у певний момент, пов'язані із протіканням у корі головного мозку тих чи інших психічних процесів, від яких залежить мислення людини взагалі. Відповідь (слово-реакція) на задане слово-стимул дозволяє простежити динаміку асоціативних зв'язків у свідомості людини, визначити як за допомогою мовних знаків відображається об'єктивна дійсність у її свідомості; які зв'язки вона встановлює між окремими предметами і явищами, семантичні зв'язки між словами, який тип мислення у неї домінує.

Експеримент було проведено з 40 реципієнтами у письмовій формі. Нами було запропоновано 5 цитат про матір із творчого доробку Б. Олійника, а саме:

1. *«Вона усміхнулась, красива і сива, як доля»*
2. *«Мати сяяла сон під моїм вікном»*
3. *«Лишайте, матусю! Навіки лишайте. Не йдіть!»*
4. *«Мати дуже висока, древніша од космосу!»*
5. *«Мати молиться в небо... на рідного сина»*

Із цитатою *«Вона усміхнулась, красива і сива, як доля»* були такі асоціації: *ніжність, доброта, вічність, нетлінність, тепло, мудрість, любов, невблаганність часу, затишок, приємність, далечінь, рідний дім, чуйність, трепет, щирість, спокій, усмішка мами, материнство, вічність.*

Можемо простежити, що у кожного з реципієнтів теплі асоціації після прочитання цитати. Кожен бачить у цих словах щось особливе, трепетне, дороге серцю. Найчастіше повторювались слова мудрість та доброта, це свідчить про те, що кожен любить та поважає свою матір, бачить у ній втілення життєвої мудрості та безмежної доброти.

Наступною цитатою була «*Мати сіяла сон під моїм вікном*» і асоціації були такі: *турбота, любов, затишок, дім, солодкий спокій, далекі спогади, тепло, ніжність, ласкавість, піклування, надійність, навіювання, дитинство, добро, захищеність, доля, мир, гармонія, душевність*. Найчастіше повторювались слова турбота та спокій, тому що з перших хвилин появи дитини на цей світ мама огортає, наче крилами, теплом, ласкою, ніжністю.

Із висловом «*Лишайте, матусю! Навіки лишайте. Не йдіть!*» були такі асоціації: *надія, сум, зворушливість, сльози, сподівання, розлука, тривожність, занепокоєння, втрата, біль, щирість, туга, відчай, каяття, усвідомлення, печаль, прохання зоставатись, відчуття втрати*. Найчастотніше повторювались слова сум, біль і втрата. Це звертання до матусі дуже болюче та зворушливе. Кожна дитина бажає, щоб батьки жили довго і піклувались про неї.

Наступною цитатою із поезії була «*Мати дуже висока, древніша од космосу!*», після її прочитання у реципієнтів були такі асоціації: *мудрість, розум, досвідченість, мудрість віків, повага, возвеличення, втома в очах, глибина, старість, досвід, сакральність, краса, моральність, духовність, обізнаність*.

Найчастіше повторювались слова мудрість і досвідченість. Це означає, що для кожного матір – це втілення життєвих істин, досвідченості, мудрості та життєвих настанов. Вона єдина, кому можна відкритись у всьому, довіритися та порадитися.

Із цитатою «*Мати молиться в небо... на рідного сина*» у реципієнтів такі асоціації: *безмежна любов, смерть, надія, турбота, відчай, любов, підтримка, переживання, віра, повага, інтуїція, жертвовність, віра в Бога, бажання, молитва, возвеличення, материнська любов*.

Найчастіше вживались слова віра, надія і любов, тому що матір завжди поруч зі своєю дитиною.

Психолінгвістичний експеримент показав, що у кожного теплі та щирі асоціації з образом рідної неньки.

Деякі поезії Бориса Олійника було покладено на музику, «Пісня про матір» – чи не найвідоміша поезія Бориса Олійника з тих, що потім стали піснями, звучить вона зовсім як народна. У поезії «Мати» в кількох простих словах поет висловлює усю свою повагу та шанування, розуміння того, як багато робить звичайна жінка, виховуючи дітей, для розвитку народу, людства взагалі:

Зупиніться, поети! Чекайте, не треба...

Мати вийшла на ганок і дивиться в небо.

Мати дуже висока, древніша од космосу.

На плечі в неї райдуга гнеться коромислом [58, с. 62].

Але поетичним шедевром по праву можна назвати «Пісню про матір», яка починається такими словами:

Посіяла людям літа свої літечка житом,

Прибрала планету, послала стежкам споришу,

Навчила дітей, як на світі по совісті жити,

Зітхнула полегко – і тихо пішла за межу [58, с. 65].

Поет вводить до свого вірша діалог, який допомагає створити ще більшу атмосферу простоти та щирості, у якій діти та онуки спілкуються з матір'ю, вмовляючи її не йти. Так закінчується ця поезія:

Вона посміхнулась, красива і сива, як доля.

Махнула рукою – злетіли увись рушники.

«Лишайтеся щасливі», – і стала замисленим полем

На цілу планету, на всі покоління й віки [58, с. 73].

Тема символічного безсмертя, яку піднімає Борис Олійник у цій поезії, розроблена по-новому: поет ніби нагадує читачам, що безсмертя можна досягти не тільки шедеврами мистецтва чи науковими відкриттями, але й добрими справами.

Результати експерименту дозволили встановити асоціативні ряди та асоціативне поле на задані цитати, визначити частотність асоціативних зв'язків. Також ми побачили, як 40 реципієнтів можуть по-різному тлумачити поетичні рядки. Експеримент показав окремі зразки використання реципієнтами епітетів та метафор у своїх асоціативних рядах.

ВИСНОВКИ

Художній образ є найбільш важливим елементом літературного твору, осередком ідейно-естетичного змісту і словесної форми його втілення.

Образ тлумачиться як естетична категорія, яка характеризує особливий, притаманний мистецтву спосіб відтворення сформованого фантазією письменника уявного світу, до певної міри співвідносним з реальним світом читача на рівні суспільних, культурних, історичних, психологічних, інших явищ. Це особлива форма естетичного освоєння світу, за якої зберігається його предметно-чуттєвий характер, цілісність, життєвість, конкретність, на відміну від наукового пізнання, що подається у формі абстрактних понять. Формою мислення у мистецтві виступає художній образ. Це основа будь-якого виду мистецтва, а спосіб творення художнього образу – головний критерій приналежності до різних видів мистецтва. Образи виникають у свідомості людей під впливом реальної дійсності, сприйнятої за допомогою органів чуття. Вони є копіями, відбитками дійсності. Образи зберігаються в пам'яті і можуть бути відтворені уявою.

Огляд сучасних досліджень з проблеми образності дав змогу виділити такі риси мовного образу: образ – це ілюстрація, яка сприяє кращому сприйняттю інформації; це «відбиток» об'єктів навколишньої дійсності у мові людини; становить узагальнено-образний понятійний зміст мовного знаку; має асоціативно-перцептивну основу; має конотативну забарвленість та емотивність; набуває символічного значення у мовній діяльності; це двостороння одиниця, що об'єднує в собі словесну та концептуальну сторони; це вербалізоване сприйняття навколишнього середовища.

У науковій літературі поняття мовний образ і концепт мають складні зв'язки: образ – це прямий «відбиток» дійсності, який ми одержуємо в результаті чуттєвого сприйняття, а концепт – це узагальнений, абстрагований відбиток, опосередкований розумовою діяльністю, а по-друге, у тому, що образ – це відображення цілісного, а концепт – це розчленоване

відображення спеціального як частини загального, відображення сутності предмета.

Образ матері – один із найважливіших образів української культури, словесний символ. Мати для поетів – це символ людської духовності та чистоти. Її образ, увіковічений у мистецтві.

Образ матері у своїх творах зобразили такі геніальні поети як Т. Шевченко, Л. Українка, А. Малишко, Л. Костенко, Д. Павличко, В. Симоненко, М. Вінграновський та ін.

Особливого розвитку тема материнства набуває у творчості Б. Олійника. Він створює щемливий і ніжний образ своєї матері, цей образ видається близьким усім читачам, нас не залишає байдужими те почуття щирої синівської любові та вдячності, яким сповнює автор свої поезії. Мати для нього – уособлення найсвятішого, найсокровеннішого й красивого.

Епітети відіграють важливу роль у змалюванні образу матері. Вони підсилюють виразність, образність мови; надають художню, поетичну яскравість мовленню; збагачують зміст висловлення; виділяють характерні риси характеру матері, викликають емоції; показують авторське відношення до навколишнього світу (*вічною зіркою, сивою ластівкою, сивим сонечком була ти для мене; красива й сива, як доля; дуже висока, древніша од космосу*). Майстерність Б. Олійника полягає у тому, що він розвинув епітетне слово, як найважливіший засіб у змалюванні образу матері.

Метафоричні засоби увиразнюють художній образ матері (*вляжеться нервів і пристрастей вихор; маки багряно ярять; зашумить українська тополя; мати сіяла сніг; листопад стелиться; дзвонять трамваї; мамо, вечір догоря; вигляда тебе роса*). Поет майстерно використовує багате джерело метафорики українського художнього мовлення, а також активно витворює за допомогою такого засобу, як метафора, власні неповторні художні образи, які вирізняють його поезії з-поміж інших.

У поезії Б. Олійника використано етнічні символи, які втілюють особливості українського народу. Образ матері є певною системою, навколо

якої формується символіка українського етносу. Слова-символи відіграють важливу роль у поезії Б. Олійника, тому що у них закладені філософічні ідеї (*бджола* (символ працьовитості та невтомності); *і мати моя, що пропахла любистком* (символ любові, злагоди, домашнього затишку); *мати молиться в небо* (символ віри в Бога, життя й вічності). Кожен тлумачить певні символи по-різному, але символ матері в усіх однаковий – це людина, яка є початком життєвого шляху кожної людини, початком совісті й добра.

Також нами було проведено психолінгвістичний експеримент, результати якого дозволили встановити асоціативні ряди та асоціативне поле на певні цитати, визначити частотність асоціативних зв'язків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алефиренко Н. Ф. Поэтическая картина мира и ее отражение в языковом знаке / Н. Ф. Алефиренко // Художественный текст и языковая личность: IV Всерос. науч. конф., 27–28 сентября 2005 г. : тезисы докл. Томск, 2005. С. 67–72.
2. Бавус Т. Мовний образ як компонент мовно-національної та індивідуально-авторської картин світу / Т. Бавус // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. 2016. Випуск 63. С. 242 – 247.
3. Балатова С. С. Сучасне розуміння концепту / С. С. Балатова // Матеріали II міжнародної наукової конференції «Актуальні проблеми германської філології в Україні та Болонський процес». Чернівці : Книги – XXI, 2007. С. 37 – 41.
4. Белехова Л. І. Словесний образ в американській поезії: лінгвокогнітивний аспект : Монографія. вид. 2-ге, доп. I перероб. Москва: ООО «Звездапад», 2004. 376 с.
5. Библик С. П. Словник епітетів української мови / С. П. Библик, С. Я. Єрмоленко, Л. О. Пустовіт; за ред. Л. О. Пустовіт. Київ : Довіра, 1998. 431 с.
6. Бондаренко Ю. Вивчення образів-персонажів літературного твору в школі : теорія і практикум / Ю. Бондаренко. Ніжин : НДУ, 2015. 317 с.
7. Бондаренко Я. О. Дискурс акцентуєваних мовних особистостей: комунікативно-когнітивний аспект: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.04 / КНЛУ / Я. О. Бондаренко. Київ, 2002. 24 с.
8. Бондарук О. А. Лінгвокультурна інтерпретація художнього образу «коханої жінки» в поезії елизаветинської епохи / О. А. Бондарук // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Філологія, Т. 2, № 18, 2015. С. 18 – 22.
9. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови / В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.

- 10.Виноградов В. В. О теории художественной речи: учеб. пособ. для филол. спец. ун-тов и пед. ин-тов / В. В. Виноградов. Москва : Высш. шк., 1971. 240 с.
- 11.Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури / О. Галич, В. Назарець, Є. Васильєв. Київ : Либідь, 2005. 460 с.
- 12.Гнатенко К. Проблеми вивчення художнього образу в літературному творі / К. Гнатенко // Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. філологічні науки (літературознавство), № 1 (17), травень 2016. С. 59 – 64.
- 13.Голобородько К. Ю. Когнітивна лінгвістика : дослідницький інструментарій та моделювання концептосфери митця / К. Ю. Голобородько // Науковий вісник ХДУ. Серія: «Лінгвістика» : зб. наук. праць. Вип. IV. Херсон, 2006. С. 295 – 300.
- 14.Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу / І. О. Голубовська. Київ : Логос, 2004. 284 с.
- 15.Горнятко-Шумилович А., Космеда Т. Феномен креативності Василя Симоненка: літературознавчий та лінгвістичний аспекти / А. Горнятко – Шумилович, Т. Космеда. Познань, 2016. 266 с.
- 16.Григорьев А. А. Культурологический смысл концепта: Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук: Специальность 24.00.01 «История и теория культуры» / А. А. Григорьев. Москва, 2003. 158 с.
- 17.Грінченко Б. Д. Словник української мови / упоряд. з дод. власн. матеріалу Б. Грінченко. Київ : Наукова думка, 1996 – 1997. Т. I-IV.
- 18.Гучко Г. Художній образ / Г. Гучко // Культурологія: енциклопедичний словник / М. П. Альчук, Ф. С. Бацевич, І. М. Бойко; за ред. В. П. Мельника. Львів : ЛНУ ім. Ів. Франка, 2013. 508 с.
- 19.Димитренко Л. В. Когнітивні та стилістичні особливості поетичного образу (на матеріалі американської поезії) // «Науковий вісник

- міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія». № 14. 2015.
20. Діброва О. Лінгвопоетичні особливості образу матері в збірці Бориса Олійника «Сива ластівка» / О. В. Діброва. 2013.
21. Діброва О. Метафоризація явищ природи в поетичній мовотворчості Бориса Олійника / О. Діброва. 2015. С. 33 – 36.
22. Дорош О. О. Лінгвокогнітивні і комунікативні аспекти авторського жіночого мовлення в романах Маргеріт Дюрас: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.05 / О. О. Дорош. Київ, 2006. 26 с.
23. Дунас С. Робота над мовним образом матері в контексті мовленнєвого розвитку учнів початкової школи / С. Дунас // Молодь і ринок. №7 (162), 2018. С. 150 – 154.
24. Елисеєва О. В. Замещающая функция символа как критерий выделения символического наполнения концептов / О. В. Елисеєва. Москва, 2006.
25. Єрмоленко С. Я. Мова і українознавчий світогляд: Монографія / С. Я. Єрмоленко. Київ : НДІУ, 2007. 444 с.
26. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
27. Ільницький М. Дмитро Павличко : Нарис творчості. Київ, 1985.
28. Калашник В. С. Людина та образ у світі мови : вибрані статті / В. Калашник. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2011. 368 с.
29. Каратєєва Г. М. Поняття мовної особистості та когнітивного стилю : гендерний аспект / Г. М. Каратєєва // Мови професійної комунікації : лінгвокультурний, когнітивно-дискурсивний, перекладознавчий та методичний аспекти: матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф., (Київ, 17 квітня 2014 р.) / М-во освіти і науки України, Нац. техн. ун-т України «Київ. політехн. ін-т». Київ : Кафедра, 2014. С. 49 – 51.
30. Клочек Г. Поетика Бориса Олійника : літ.- крит. нарис / Г. Клочек. Київ : Рад. письменник, 1989. 330 с.

- 31.Ковбасюк Л. А., Романова Н. В. Сучасні лінгвістичні теорії. Херсон : Вид-во ХДУ, 2008. 96 с.
- 32.Колоїз Ж. В. Лінгвопоетична репрезентація концепту МАТИ / Ж. В. Колоїз // Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. 2013. Вип. 9. С. 546 – 564.
- 33.Кононенко В. І. Символи української мови / В. І. Кононенко. 2-ге вид., доповн. і перероб. Київ; Івано-Франківськ : Вид -во Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаника, 2013. 440 с.
- 34.Концепты русского сознания : культура и цивилизация / Колесов // Лингвокультурология. 2016. №10. С. 187 – 209.
- 35.Кочерган М. П. Короткий термінологічний словник / М. П. Кочерган // Загальне мовознавство. Київ, 2006. С. 416 – 442.
- 36.Кравець Л. Динаміка метафори в українській поезії ХХст. : монографія / Л. Кравець. Київ : ВЦ «Академія», 2012. 416 с.
- 37.Краткий словарь когнитивных терминов / Под общей редакцией Е.С. Кубряковой / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Л. Г. Лузина, Ю. Г. Панкрац. Издательство Московского государственного университета. Москва, 1996. 245 с.
- 38.Крупа М. П. Лінгвістичний аналіз художнього тексту / М. П. Крупа. Тернопіль : Підручники і посібники, 2008. 432 с.
- 39.Кузьмич А. Образ жінки у поезії Ліни Костенко: людиноцентричний аспект / А. Кузьмич // Вісник Львівського університету.Серія журналістика, Вип. 36. Львів, 2012. С. 207 – 213.
- 40.Лановик М. Б. Функціонування літературно-художнього образу в українсько-англійських перекладах (на матеріалі англійських перекладів поезій І. Калинця та І. Драча) : автореф. дис. канд. філол. наук : спец. 10.01.06 / М. Б. Лановик. Тернопіль : Тернопільський держ. педагогічний ун-т, 1997. 17 с.
- 41.Лесин В. М. Словник літературознавчих термінів: Радянська школа, 1965.

- 42.Лещенко Т. О. «Стоїть на видноколі світла мати...» (Інтимна лірика Б. Олійника на уроці позакласного читання) / Т. О. Лещенко // Українська мова і література в школі. 1983. № 5 (315). С. 25 – 33.
- 43.Лосєв А. Ф. Проблема символу і реалістичне мистецтво. Москва, 1995.
- 44.Марфіна Ж. «Я все віддам за одне недоспіване «мамо» (міфопоетика слова-образу мати у поезії Б. Олійника) / Ж. Марфіна // Культура слова. 2011. Вип. 74. С. 22 – 27.
- 45.Мацько Л. І. та ін. Стилїстика української мови : Підручник / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько; За ред. Л.І. Мацько. Київ : Вища шк., 2003. 462 с.
- 46.Медведєв Ф. П. Українська фразеологія. Чому ми так говоримо? / Ф. П. Медведєв. Львів, 1989. С. 67 – 68.
- 47.Мех Н. «Над усім було спочатку слово» (образ слова у поезіях Бориса Олійника). Мовосвіт Бориса Олійника / Н. Мех // Культура слова, №74, 2011. С. 18 – 22.
- 48.Москвин В. Эпитет в художественной речи // Русская речь. 2001. №4. 232 с.
- 49.Ніконова В. Г. Концептуальний простір трагічного в п'єсах Шекспіра : поетико-когнітивний аналіз: автореф. дис. д-ра філол. наук: 10.02.04 / В. Г. Ніконова. Дніпропетровськ, 2008. 28 с.
- 50.Новейший философский словарь / гл. ред. А. А. Грицанов. Минск : Книжный Дом, 2003. 1280 с.
- 51.Огар А. Ключові концепти українського дискурсу (концепти душа, серце, розум, доля, мати, любов/кохання, свобода) / А. Огар // Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія». Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2017. Вип. 40. С. 91 – 98.

- 52.Олексенко О. А., Лабетова В. Художній потенціал прономінативів поетичної мови Бориса Олійника / О. А. Олексенко, В. Лабетова // Лінгвістичні дослідження. 2014. Вип. 37. С. 81 – 86.
- 53.Онопрієнко Т. Епітет як первісний троп і системоутворюючий центр тропіки // Вісник Житомирського держ. пед. ун-ту. 2001. №8. С. 127 – 130.
- 54.Орлова Т. Художній образ / Т. Орлова // Філософський енциклопедичний словник. Київ : Абрис, 2002. С. 702 – 703.
- 55.Паламарчук Л. С. Словник української мови // Українська мова : енциклопедія. Київ : Укр. енцикл., 2004. 612 с.
- 56.Попов А. В. Символ как фактор текстопорождения / А. Попов. Барнаул, 2006.
- 57.Потебня О. Естетика і поетика слова : збірник / упоряд., вступ. ст., приміт. І. В. Іваньо, А. І. Колодної; Пер. А. Колодної. Київ : Мистецтво, 1985.
- 58.Пустовіт Л. О. Поетичний словник Бориса Олійника / Л. О. Пустовіт // Українська мова та література в школі. 1985. № 11. С. 53 – 57.
- 59.Ситченко А. Літературознавчі засади осягнення художнього образу / А. Ситченко // Українська література в загальноосвітній школі. 2006. № 8. С. 7 – 11.
- 60.Скиба В. А. Образ художественный / В. А. Скиба, Л. В. Чернец // Литературоведение. Литературное произведение: основные понятия и термины / под ред. Л.В. Чернец. Москва : Высшая школа : Академия, 1997. С. 22 – 32.
- 61.Слапчук В. Національний образ світу у творчості поетів-шістдесятників (М. Вінграновський і А. Вознесенський) : монографія / В. Слапчук. Луцьк : Вежа-Друк, 2016. 284 с.
- 62.Таценко Н. В. «КОНЦЕПТ» як ключове поняття когнітивної лінгвістики / Н. В. Таценко // Вісник Сум ДУ. Серія «Філологія», 2008. № 1. 15 с.

- 63.Ткаченко А. В. Художній образ як ключове поняття в естетичному вихованні. // Наука і освіта. 2016. №12. С. 63 – 67.
- 64.Українська мова : енциклопедія / НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол. : В. М. Русанівський [та ін.]. Вид. 2-ге, випр. і допов. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. 820 с.
- 65.Фарман И. П. Образ / И. П. Фарман // Новая философская энциклопедия: в 4 т. / гл. ред. В. С. Степин. Москва : Мысль, 2010. Т. 3. 2000. 692 с.
- 66.Ференц Н. С. Теорія літератури і основи естетики : навч. посіб. / Н. С. Ференц. Київ : Знання, 2014. 511 с.
- 67.Франко І. Із секретів поетичної творчості / І. Франко. Київ : Радянський письменник, 1969. С. 49.
- 68.Хаботнякова Поліна Кореляція понять «образ», «символ» та «образ-символ» у сучасній лінгвістичній парадигмі (на прикладах творів Френка Перетті) / П. Хаботнякова // Вісник київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія. Т. 18, № 2. 2015, Київ. С. 190 – 194.
- 69.Черевченко О. М. Лінгвістичні аспекти аналізу поетичного тексту : неокласичні виміри : монографія / О. М. Черевченко. Умань : ВІЗАВІ, 2012. 235 с.
- 70.Чуй Л. А. Материнство у творчості Бориса Олійника / Л. А. Чуй. С. 43 – 48.
- 71.Щепанська Х. А. Мовний образ, концепт, вербальний символ та їх функціонування в художньому тексті. / Х. А. Щепанська // Лінгвістичні дослідження. 2012. Вип. 33. С. 66 – 71.
- 72.Языкознание. Большой энциклопедический словарь. В. Н. Ярцева. 1998 / Гл. ред. В. Н. Ярцева. 2-е изд. Москва : Большая Российская энциклопедия, 1998. 685 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вибрані твори / А. С. Малишко : вступ. ст. та упоряд. В. П. Іванисенко. Київ : Рад. письменник, 1990. 167 с.
2. Василь Симоненко. Вибрані твори / А. Ткаченко, Д. Ткаченко; передм. : Р. Семківа, Є. Сверстюка, А. Ткаченка. Київ : Смолоскип, 2010. 852 с.
3. Вінграновський М. С. Сто поезій / М. С. Вінграновський. Київ : Молодь, 1967. 128 с.
4. Костенко Л. Вибране / Л. Костенко. Київ: Дніпро, 1989. 558 с.
5. Олійник Б. Вибрані твори: У 6 т. / Б. І. Олійник. Київ : ПТФ «Просвіта», 2007. Т. 2 : Камінь з душі. 223 с.
6. Олійник Б. Сива ластівка. Київ : Веселка, 1995. 112 с.
7. Повне зібрання творів: У 12 т. / НАН України; Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка / Ред. кол. М. Г. Жулинський (голова) та ін. Київ: Наукова думка, 2001 – 2005.
8. Українка Л. Твори / Л. Українка. Київ : Дніпро, 2000. 630 с.